

FİSA ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ
ŞUBAT 2024

6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN
BİRİNCİ YILDÖNÜMÜNDE
ADİYAMAN'da
ÇOCUKLAR
DURUM RAPORU

FİSA ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ

ŞUBAT 2024

İçindekiler

	ÖNSÖZ	
1.	ARKA PLAN	... 07
1.1.	TEKTONİK HAREKETLERDEN ÇOCUK HAKLARI KRİZINE	... 07
1.2.	ÇOCUKLAR NASIL ETKİLENİYOR?	... 07
	DEVLETLERİN KRİZ DURUMLARINDA ÇOCUK HAKLARI YÜKÜMLÜLÜKLERİ	... 08
1.3.	6 ŞUBAT DEPREMLERİ	... 09
1.4.	ÇOCUK ODAKLI AFET YÖNETİMİ	... 10
2.	AMAÇ VE YÖNTEM	...11
3.	6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN BİRİNCİ YILINDA ADIYAMAN'DA BULUNAN ÇOCUKLARIN DURUMUNA İLİŞKİN GÖZLEM VE BULGULAR	...11
3.1.	ÇOCUĞUN YAŞAM HAKKI	...11
	"Kayıp" /Aranan Çocuklar	...12
	Deprem Sonrasında Çocukların Maruz Kaldığı Yaşam Hakkı İhlalleri	...13
3.2.	ÇOCUĞUN BARINMA HAKKI VE GEÇİCİ BARINMA ALANLARI	...14
	Mültecilerin Barınması...	...18
	Barınma Koşulları...	...19
	Önlenebilir Risklerin Varlığı ve İhtiyaçlar...	...19
	Barınma Alanlarının Yönetiminde Yurttaşların Katılımı	...20
	Barınma Alanlarında Çocuk Dostu Alanlar	...21
3.3.	ÇOCUĞUN SAĞLIK HAKKI	...21
	Kullanılamaz Hale Gelen Hastaneler	...21
	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanlarının Sayısının Azalması	...22
	Hasarlı Binaların Yıkımı	...23
	Mültecilerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi	...23
	Ampute Çocuklar	...23
3.4.	ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI	...23
	Okullara Ulaşım	...24
	İkili Eğitimin Yarattığı Eşitsizlik	...24
	Psikososyal Destek Hizmetleri	...25
	Haklara Erişimde Güçlük Çeken Çocukların Eğitime Erişimi	...26
	Eğitim Alanında Sivil Toplumla İş Birliği	...27
	Eğitim Alanındaki Öncelikli İhtiyaçlar ve Riskler	...27
3.5.	ÇOCUĞUN KORUNMASI VE ÇOCUK GÜVENLİĞİ	...27
	Veriye Ulaşamama	...28
	Ebeveyn Kaybı Yaşayan Çocuklar	...29
	Geri Çekilen Şikayetler	...30
	Sosyal Yardımlar	...30
	Ampute Çocuklar	...30
	Çocuk Güvenliği ve Toplum Yararına Çalışma Programı	...31
	Deprem Sonrasında Çocuk Koruma Açısından Ortaya Çıkan Riskler	...31
3.6.	BİLGİ EDİNME HAKKI	...32
3.7.	YENİDEN İNŞA SÜREÇLERİ VE ÇOCUK KATILIMI	...33
3.8.	PSİKOSOSYAL DESTEK	...34
	PSİKOSOSYAL DESTEK ÇALIŞMALARINDA SİVİL TOPLUMLA İŞBİRLİĞİ	...35
3.9.	EBEVEYNLERİN EKONOMİK DURUMLARI	...36
3.10.	CEZASILIKLA MÜCADELE-HESAP VERİLEBİLİRLİK	...37
3.11.	ADIYAMAN'DA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ	...38
4.	SONUC VE ÖNERİLER, TEMEL İHTİYAÇLAR	...39

**6 ŞUBAT DEPREMLERİNDE
YAŞAMINI KAYBEDEN
TÜM ÇOCUKLARA
SAYGIYLA...**

Başlarken

Depremi en çok etkilerini grupların başında geliyor çocuklar. Arkadaşlarını öğretmenini oynadığı sokakları kaybetmişti birçoğu. Ailesinde kaybı olmayan yoktu neredeyse. Uzun kaybı olanları da vardı elbette. Mecburi bir göç ile şehri terk edenler de çoktu.

Başka şehirlerde binlercesi mülteci durumuna düşmüş, eğitimi eksik kalmıştı.

Derin yaralar oluşmuştu ruhlarına.

Adıyaman'da ise yoğun toz altında, kalacak yer bulamayan çadırların önünde top koşturan ve en fazla 21 metre kare alanlara sıkıştırılmış çocuklar kalmıştı. Yağmurda çadırlarda su ve çamur altında kalanlar ise da cabası. Yeni konteyner kentlere yerleşenler nispeten şanslıydı. Yeni arkadaş bulmaları mümkündü. Ama köye yakın bağ evlerine yerleşenler arkadaşsız kalmıştı.

Deprem bu şehrin hafızası gibi çocukların çocukluğunu da bir anda silmişti. Bu raporun 6 Şubat depremlerinde hayatta kalan tüm çocukların yaşamını iyileştirme çabasına katkı bulunması dileği ile...

İsmail Tosun

Adıyaman Tabip Odası Başkanı*

*FİSA Çocuk Hakları Merkezi, Adıyaman'da yürüttüğü çalışmaları Adıyaman Tabip Odası ile yaptığı protokol çerçevesinde yürütmektedir.

1. Arka Plan

1.1. Tektonik Hareketlerden Çocuk Hakları Krizine

Depremi doğal oluşumu, yer kabuğundaki tektonik hareketlerin sonucudur ve insanların kontrolü dışında gerçekleşir. Depremlerin insan yaşamına ve topluluklara getirdiği zorluklar büyük ölçüde insana ait faktörlere bağlıdır.

Bu faktörler sonucunda deprem, çoğunlukla, gerçekleştiği coğrafyadaki insan toplulukları üzerinde başta yaşamsal, ekonomik, sosyal, psikolojik olmak üzere pek çok açıdan büyük bir "krize" dönüşür. Çünkü deprem sadece yapısal çevrede meydana gelen yıkımlar ve insan kayıplarıyla da sınırlı kalmaz. Bu durum aynı zamanda ekonomik alanda, sosyal alanlarda ve günlük yaşamın akışında da onarılamayacak zararlara yol açabilir. Diğer yandan, deprem sonucunda ortaya çıkan krizin etkileri uzun bir süre devam edebilir. Bu kriz iyi yönetilmediğinde ise "insan hakları krizine", çocuk odaklı baktığımızda ise "çocuk hakları krizine" dönüşebilir.

Çocuk hakları krizi, belli sayıda çocuğu etkileyen, çocuğun ve çocuktan sorumlu kişilerin kendi kaynakları ile çözmekte ya da baş etmekte yetersiz kalabildiği, acil eylem gerektiren durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk hakları krizi genellikle sistematik çocuk hakları ihlallerinin meydana geldiği bir durumu ifade eder. Bu krizler, çocukların temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesini; kamu otoriteleri ya da diğer aktörler tarafından gerçekleşen kısıtlamaları; ayrımcılık, zorla göç veya diğer çocuk haklarına aykırı uygulamalar gibi durumları içerebilir. Kriz, çocukların yaşam, sağlık, eğitim, korunma ve katılım gibi tüm hak ve özgürlüklerini ile haklarını kapsar. Çocuk hakları krizi çocukların mutlu, sağlıklı, onurlu, barış içerisinde bir çocukluk geçirmelerini engelleyen koşullara yol açar.

Yaşanan bir olayın yarattığı krizin çocuk hakları krizine dönüşme potansiyeli, krizin yaşandığı ülkede çocuk koruma mekanizmalarının varlığına ve etki düzeyine bağlıdır. Zira olağan zamanlarda olduğu gibi, deprem gibi kriz dönemlerinde de çocukların ihtiyaçları ve potansiyelleri genellikle görünmez hale gelir. Yetişkinler, krizleri kendi bakış açılarıyla çözmeye çalışır ve bu sırada ne yazık ki çocukları odağa almazlar. Üstelik yetişkinler, bu ihmalin arkasında durmak için bir dizi gerekçe de ileri sürebilirler. Bu nedenle deprem gibi kriz durumlarında halihazırdaki çocuk koruma mekanizmalarının ve çocuk hakları yaklaşımının kriz yönetim süreçlerine dahil edilmesi ve yaşanan krizin etkilerinin en aza indirilmesi hedeflenmelidir.

Çocuk koruma mekanizmalarının yeterince işlemediği, çocuk hakları temelli bakış açısının benimsenmediği, eşitsizliğin derin olduğu ülkelerdeki çocuklar, yaşanan krizlerden çok daha fazla etkilenmektedirler

1.2. Çocuklar Nasıl Etkileniyor?

Krizin niteliğine, süresine, yaygınlığına ve çocukların maruz kalma oranlarına bağlı olarak değişse de kriz dönemlerinde çocuklar yaşam kaybına ve yaralanmalara maruz kalabiliyorlar. Ebeveynlerini ve yakınlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakılabiliyorlar, hatta bu kayba doğrudan tanıklık edebiliyorlar.

Barınma, beslenme, temiz suya erişim, tedaviye erişim gibi temel ihtiyaçlarına duygusal iyilik halleri olumsuz etkilenebiliyor. İfade özgürlüğü ve katılım hakları engellenebilirken, sömürü, şiddet ve zorunlu göç gibi risklere maruz kalabiliyorlar.

Devletlerin Kriz Durumlarında Çocuk Hakları Yükümlülükleri

Devletler ister bir kriz olsun ister normal yaşam koşulları sürecinde olsun, çocuk hakları konusunda üç temel yükümlülüğe sahiptir;

Haklara saygı gösterme yükümlülüğü, hakları koruma yükümlülüğü ve hakları sağlama yükümlülüğü.

- **Saygı Gösterme Yükümlülüğü:** Devletler, çocukların temel haklarına saygı göstermekle yükümlüdür. Bu, devletlerin çocukların yaşam haklarına, adil muamele, düşünce özgürlüğüne ve diğer temel haklarına saygı göstermelerini içerir. Devlet, çocukları ayrımcılığa uğramadan eşit bir şekilde korumak ve bu hakları sağlamak için gerekli yasal, idari ve diğer önlemleri almalıdır.
- **Koruma Yükümlülüğü:** Devletler, çocukları her türlü istismar, kötü muamele, suç ve sömürüden korumakla yükümlüdür. Bu, çocukları fiziksel, duygusal veya cinsel istismardan korumayı, çocuk işçiliği ve çocuk askerlerin kullanımına karşı tedbirler almalarını da içerir. Devlet, çocukları zararlı uygulamalardan korumak ve güvenli bir ortam sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır.
- **Sağlama Yükümlülüğü:** Devletler, çocuklara temel yaşam şartlarını sağlamak, eğitim, sağlık hizmetleri ve güvenli bir yaşam ortamı sunmak gibi temel haklarına ulaşmalarını sağlamakla yükümlüdür. Bu, eğitim hakkını desteklemek, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak ve çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik, sosyal ve kültürel politikaları uygulamayı içerir.

Bu üç yükümlülük, devletlerin çocukların haklarını koruma, saygı gösterme ve sağlama konusundaki temel sorumluluklarını ifade eder. Bu yükümlülükler, uluslararası çocuk hakları sözleşmelerine taraf olan devletleri bağlar.

Depremler ve yarattığı kriz durumlarının olağanüstü durumları içerdiği kesindir ancak devletin bu dönemlerde de çocuk hak ve özgürlüklerine dair yukarıdaki yükümlülükleri devam etmektedir. Ayrıca BM Çocuk Hakları Sözleşmesine göre devletin kriz yönetimi ve krizle baş etme politikalarının çocuk haklarına saygılı olması gerekmektedir. Bu, politikaların çocukları krizin doğrudan etkilerinden koruması, etkilenenleri yeniden güçlendirmesi, kriz müdahale süreçlerine onların da katılımlarını sağlaması ve çocukların doğru bilgi edinmesine yardımcı olması anlamına gelir.

1.3. 6 Şubat Depremleri

Türkiye 6 Şubat 2023'te, tarihe geçecek büyüklükte ve yaygınlıkta, etkileri çok yıkıcı ve derin olan üst üste iki deprem yaşadı. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre, ilk depremin meydana geldiği saat 04.17'deki depremin merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi olarak belirlendi ve depremin büyüklüğü 7,7 olarak açıklandı. Ayrıca odak derinliği 8,6 kilometre olarak tespit edildi. Bu, 17 Ağustos 1999 depreminden sonra Türkiye'de yaşanan en büyük depremdi ve yalnızca Kahramanmaraş'ta değil, Suriye dahil fay hattı boyunca en az 10 ilde yıkıma neden oldu. Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya ve Hatay illeri, sarsıntı ve yıkımın etkisi altında büyük hasar aldı. Hükümet, bu büyük felaketin ardından uluslararası yardımı içeren dördüncü seviye alarm ilan etti.

Aynı gün saat 13.24'te bölgede 7,6 büyüklüğünde bir deprem daha gerçekleşti. Bu depremle ilk depremde hasar alan onlarca bina daha yıkıldı. Bu iki büyük depremin ardından birçok defa da artçı depremler yaşandı. Bu artçıların en büyüğü 20 Şubat tarihinde Hatay'ın Samandağ ilçesinde gerçekleşen 6,4 büyüklüğündeki artçı olmuştur.

Depremden etkilenen 10 ilde 8 Şubat tarihinde Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiş ardından bu illere Elâziğ da eklenerek toplam 11 ilde 3 ay süreyle OHAL süreci başlamıştır.

Depremlerde en derin hasar 14.013.196¹ kişinin yaşadığı Adana, Adıyaman, Antep, Diyarbakır, Elâziğ, Hatay, Kilis, Malatya, Maraş, Osmaniye ve Urfa illerinde meydana gelmiştir. Yaklaşık 14 milyon kişinin yaşadığı bu illerde resmi rakamlara göre yaşam kaybı 50 bin 783'tür.²

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Hatay'da 13 bin 883, Kahramanmaraş'ta 7 bin 295, Adıyaman'da 5 bin 826, Malatya'da 4 bin 197, Gaziantep'te ise 3 bin 805 olmak üzere toplam 36 bin 932 binanın yıkıldığını aktarmıştır. Edinilen bilgilere göre toplam 872 bin bağımsız bölümden oluşan 311 bin bina ise aldıkları hasarlar nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. Yıkılan ya da büyük hasar gören binaların arasında konut olarak kullanılanların dışında tarihi ve kültürel yapılar, okullar, idari binalar, hastaneler ve oteller de bulunmaktadır.

Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya'da deprem sonrası acil müdahale ve iyileştirme süreçlerinde, barınma ve koordinasyon merkezi gibi ihtiyaçların karşılandığı yapılar olması beklenen kamu yapılarının çoğu (hükümet konakları, valilikler, belediye başkanlıkları, okullar, aile sağlığı merkezleri, hastaneler, ibadethaneler ve inanç yapıları, polis evleri, jandarma yapıları ve lojmanlar) ağır hasar aldıkları için bu görevlerini yerine getirememiştir. Depremi hasarsız ya da az hasarlı atlatan eğitim yapıları ise kaymakamlık, valilik vb. kamu kurumları tarafından kullanıldıkları için asli fonksiyonları olan eğitim faaliyetlerini yürütememiştir.³

Depremler sonrasında, 11 bin 738 derslikten⁴ oluşan 936 okul kullanılamaz hâle gelmiştir. Bu sebeple çocuklar çoğunlukla konteyner kentlerde, prefabrik yapılarda ya da okullarda ikili eğitim sistemiyle eğitim görmek zorunda kalmışlardır.

Deprem bölgesinin genelinde Sağlık Bakanlığına ait 27, üniversitelere ait 6 ve özel sektöre ait 9 olmak üzere bölgedeki toplam 42 hastane binası ağır ve orta hasarlı duruma gelmiştir. Az hasarlı hastane binalarının sayısı ise Sağlık Bakanlığında 75, üniversitelerde 12 ve özel sektörde 7 olmak üzere toplam 94'tür.⁵

¹ Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2022

² Bkz. <https://www.sozcu.com.tr/yil-donumune-gunler-kala-aciklandi-6-subat-felaketinde-53-bin-537-olu-p19731>

³ TMMOB 6 Şubat Depremleri 8. Ay Değerlendirme Raporu

⁴ BKZ. <https://basinmus.meb.gov.tr/www/bakan-tek-in-haberturk-canli-yayininda-egitim-gundemini-degerlendirdi/icerik/105>

⁵ (Strateji ve Bütçe Başkanlığı-2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, Mart 2023).

Ne yazık ki, 6 Şubat depremlerinin ardından Türkiye'deki çocuklar bir dizi ihlal durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Pek çok çocuk yaşamını kaybetmiştir. Bu yaşam kayıpları sadece deprem sırasında değil, sonrasında da geçici barınma alanlarında çıkan yangınlar, sel felaketi ve elektrik çarpmaları gibi olaylar nedeniyle devam etmiştir.⁶ Bu tür olayların yaşanabileceği daha önce kurulan geçici barınma alanları deneyimlerden bilinmesine rağmen önlemler alınmamıştır.

Çocuklar bu travmatik süreçte ruhsal ve duygusal açıdan da büyük zarar görmüşlerdir. Depremlerde sevdiklerini kaybeden çocukların bazıları refakatsiz kalmış ve barınma başta olmak üzere temel ihtiyaçlara erişimde büyük zorluklar yaşamışlardır. Eğitim hakları kesintiye uğramış, çocuklar güvenlik açısından riskli alanlarda bulunmak zorunda kalmışlardır.⁷ Her kriz durumunda olduğu gibi çocuklar bu krizde de cinsel şiddet ve çocuk ticaretine daha fazla açık hale gelmişlerdir. Çocuklar, göç etmek, şehir değiştirmek ve kalabalık evlerde, elverişsiz ortamlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Çocuklara özgü ve kriz durumlarında kullanılacak bir bildirim mekanizması olmaması nedeniyle de çocuklar ihlal durumlarında mekanizmalara yeterince hızlı erişememişlerdir. Özel gereksinimlere sahip çocuklar için gerekli düzenlemeler yapılmamış ve çocukların hak ve özgürlüklerine erişimi zorlaştırmıştır.⁸ Tüm bu süreçte çocukların sesi duyulmamış olduğu gibi zaman zaman da medya ve siyasetçiler tarafından araçsallaştırıldıkları ve mahremiyet haklarının göz ardı edildiği görülmüştür.⁹

1.4. Çocuk Odaklı Afet Yönetimi

Deprem ne kadar büyük ve yaygın olsa da çocukların yaşadıkları zorlukların ve hak ihlallerinin çocuk odaklı bir afet yönetimiyle önlenebileceği bilinmektedir.

Çocuk Odaklı Afet Yönetimi,

Çocukların temel gereksinimlerinin mevcut afet yönetim planlarıyla karşılanmasını öncelikli hedef olarak belirler. Aynı zamanda kriz yönetimi ve risk yönetimi alanlarında çocukları gözetken bir yaklaşımı da içerir. Afet durumlarında çocukların özel ihtiyaçlarına ve güvenliklerine öncelik veren bir stratejiyi ifade eder. Çocuk odaklı afet yönetimi çocukların hayatta kalma, korunma, iyileşme, katılım ve bilgiye erişim gibi haklarını ve özgürlüklerini koruma amacını taşır.

Bu tür bir yönetim, çocukların özel ihtiyaçlarına odaklanarak eğitim, sağlık, beslenme, koruma ve psikososyal destek gibi konularda öncelikli önlemler almayı içerir. Ayrıca afet öncesi, sırası ve sonrası dönemleri kapsayan bütünlüklü bir stratejiyi kapsar. Bu stratejide çocukların güvenliği ve refahı için gerekli önlemler alınır, eğitim kurumları, barınma alanları ve sağlık hizmetleri gibi çocukların yoğun olarak bulunduğu alanlara özel dikkat gösterilir.

⁶ <https://bulten.cocukhaklarimerkezi.org.tr/tag/1-sayi/>

⁷ <https://bulten.cocukhaklarimerkezi.org.tr/tag/2-sayi/>

⁸ <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/6SUBATDEPREMISONRASINDACOCUKHAKLARIHLLALIIGOZLEMRAPORU.pdf>

⁹ <https://afetcocukkoordinasyon.org/afetlerde-cocuk-haklarinin-yasama-gecmesi-icin-medyaya-acil-cagri/>

2. Amaç ve Yöntem

Bu rapor 6 Şubat depremlerinden en çok etkilenen kentlerden biri olan Adıyaman'da, depremin üzerinden geçen bir yıl sonrasında çocukların hak ve özgürlüklerine ilişkin bir durum değerlendirmesini ve böylece sadece Adıyaman'da değil depremde etkilenen tüm çocukların durumunun iyileştirilmesine yönelik politikalara katkı vermeyi amaçlamaktadır.

Rapor, Adıyaman'da çocuklara hizmet veren kamu kurumlarında çalışan meslek elemanları, sivil toplum örgütü temsilcileri, saha uzmanları, meslek odası temsilcilerinden oluşan 14 kişi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler ile medya takip yoluyla elde edilen bilgilerin derlenmesi ile hazırlanmıştır.

3. 6 Şubat Depremlerinin Birinci Yılında Adıyaman'da Bulunan Çocukların Durumuna İlişkin Gözlem ve Bulgular

3.1. Çocuğun Yaşam Hakkı

Çocuğun yaşam hakkı, onun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını gerektiren hakları içerir. Yaşam hakkının korunması devletin güvencesi altındadır.

Devlet çocukların yaşamını korumak zorundadır. Yaşam hakkı çocukların ev içinde, okulda, sokakta, kapalı kurumda ve diğer tüm ortamlarda her türlü şiddete karşı korunmasını da içerir.

Yaşam hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi dahil olmak üzere çeşitli uluslararası insan hakları belgelerinde yer almaktadır. Çocuğun yaşam hakkına özel vurgu ise BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yapılmaktadır.

Devletlerin uluslararası insan hakları hukukundan kaynaklanan çocuğun yaşam hakkına ilişkin çeşitli yükümlülükleri vardır:

Pozitif yükümlülükler: Devletler, çocukları hem devlet aktörleri hem de özel kişiler tarafından gerçekleştirilen öldürmelerden korumak için olumlu adımlar atmalıdır. Bu, öldürmelerin önlenmesi, soruşturulması ve sorumluların hesap verebilir kılınmasına yönelik tedbirleri de içerir.

Usulü Güvenceler: Devletler, çocukların yaşam kaybı iddialarını incelemek ve hesap verebilirliği sağlamak için etkili ve tarafsız yargı ve soruşturma mekanizmaları kurmalıdır.

- **Önleyici Tedbirler:** Devletler afete hazırlık, halk sağlığı önlemleri ve trafik güvenliği düzenlemeleri gibi yollarla yaşam kaybıyla sonuçlanabilecek durumları önlemeye yönelik politika ve eylemleri hayata geçirmelidir.
- **Ölümcül Güç Kullanımı:** Kolluk kuvvetleri güç kullandıklarında, bu uluslararası insan hakları standartlarına tam olarak uygun olmalı ve yalnızca yaşamı korumak için kesinlikle gerekli olduğunda kullanılmalıdır.
- **Hak ve özgürlüklere Erişimde Güçlük Çeken Grupların Korunması:** Devletler, yaşam hakkı ihlallerine karşı daha hassas olabilecek, hak ve özgürlüklere erişimi güç olan çocuklar için özel tedbirler almalıdır.

Devletlerin afet dönemlerinde bu yükümlülükleri değiştirmemekte hatta afet dönemlerinde risklerin artması nedeniyle çocuğun yaşam hakkına ilişkin daha fazla çaba harcaması gerekmektedir. Çünkü afetler çocukların yaşamları için önemli riskler oluşturabilir ve yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli olan temel hizmetlere erişimlerini kesintiye uğratabilir.

6 Şubat depremlerinin birinci yılında Adıyaman'da çocukların yaşam hakkına ilişkin medya taramasının yanı sıra kamuda çalışan meslek elemanları, sivil toplum örgütü temsilcileri, saha uzmanları, meslek odası temsilcileri ile görüşülmüştür. 6 Şubat depremleri sırasında Adıyaman'da enkaz altında kalan kaç çocuğun yaşamını kaybettiğine ilişkin net sayı bilinmemektedir. Eğitim-Sen Adıyaman Şubesi, okula devam eden en az 1602 çocuğun yaşamını kaybettiğini belirtmektedir. Bu sayı hem sadece belirli bir yaş grubunu işaret ettiğinden hem de sadece okula kayıtlı çocuklar üzerinden bir tespit olduğundan Adıyaman'da yaşamını kaybeden çok daha fazla çocuğun olduğunu ifade etmek mümkündür.

Rapor hazırlığı sırasında yapılan tüm görüşmelerde görüşmeciler çocukların 6 Şubat depremlerinin etkisi ile enkaz altında kalarak yaşamlarını kaybetmelerinde arama kurtarma çalışmalarının yetersizliği ve ilk günlerdeki koordinasyonsuzluğa vurgu yapmışlardır. Arama kurtarma çalışmalarının gecikmesi ve yetersizliği, Adıyaman'da yaşayan insanlar tarafından pek çok görüşmede altı çizilen konulardan biri olmuştur. Bu konunun çocukların gündeminde olup olmadığı görüşmecilere sorulduğunda çocuklarla doğrudan çalışan saha çalışanları böyle bir durumla karşılaşmadıklarını dile getirmişlerdir.

Kayıp / Aranan Çocuklar

6 Şubat Depremleri sonrasında yakınlarına haber verilmeden ve düzgün kayıt tutulmadan hastanelere sevk edilmiş ve yakınları ile bağı kopmuş çocuklar ile yine yakınlarına haber verilmeden ve kimliklendirme yapılmadan kimsesizler mezarlığına defnedilmiş, yani yaşamını kaybetmiş çocuklar olduğu bilinmektedir.

Ayrıca bu iki kategori dışında kalan, kimsesizler mezarlığına defnedilmemiş -ya da bu konuda bir bilgi paylaşılmamış- ya da kurumlarda olmayan ve hala aranan "kayıp" çocukların olduğuna ilişkin pek çok paylaşım yapılmaktadır. Görüşmelerde bu konu üzerinde de durulmuştur.

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde çalışan bir görüşmeci, bakanlığın bu konuda duyarlı olduğunu, hala aranan çok insan olabileceğini ama bu konuda kendisinin bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Adıyaman'da depremin ilk günlerinde çocuklarını arayan aileler için savcılıkla birlikte, kanıtları eşleştirmeye çalıştıklarını da eklemiştir. Depremin birinci yılına yaklaşırken Adıyaman'da bu konuda kendilerine bildirim gelmediğini ifade etmiştir. Aynı görüşmeci devlet koruması altına alınan çocuklar içinde ebeveyni ile eşleştirilmemiş çocuk olmadığını ayrıca vurgulamıştır. Adıyaman Barosu'ndan görüşmeci de benzer şekilde kendilerine bu konuda herhangi bir bildirim gelmediğini belirtmiştir.

Buna karşın çocuklara yönelik psikososyal destek çalışmaları yürüten bir saha uzmanı, çalışma yürüttükleri bir konteyner kentte, torununa ulaşamadığı bilgisini paylaşan bir babaanneden söz etmiştir. Babaannenin uzmana yaptığı aktarıma göre deprem sırasında enkaz altında kalan bir ailede anne yaşamını kaybetmiştir. Baba enkazdan çıkartılmış ancak yarı felçli durumdadır. Ailede üç çocuk vardır ve bu üç çocukta ikisi enkazdan yaralı olarak çıkartabilmişlerdir. Ancak bir çocuğa hala ulaşılammıştır. Babaanne durumu polise bildirdiklerini, çocuğun çevre illerde de arandığını söylemiştir. Ancak görüşmecinin- görüşme sonrasında babaanneye ulaşarak doğrulamıştır- verdiği bilgiye göre 22 Ocak tarihinde babaanne çocuğa ya da çocukla ilgili bir bilgiye erişmemiştir.

Raporlama sırasında görüşmeci saha uzmanının söz ettiği kayıp/aranan çocuğun, deprem sırasında 3,5 yaşında olan Furkan Alp olduğu anlaşılmıştır. Babası Uğur Alsan'ın verdiği bilgiye göre 6 Şubat depreminde Adıyaman'daki ailesiyle birlikte enkaz altında kalan Furkan, 6 Şubat sabahı saat 08.00 sıralarında enkaz altından yaralı olarak kurtarılmıştır. Furkan önce Adıyaman Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi'ne kaldırılmış ancak aynı gün yaşanan ikinci depremde bu hastanenin hasar alması üzerine Adıyaman Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Fakat Furkan Alp'tan bir daha haber alınamamıştır.¹⁰

Furkan'ın babası, CHP Adıyaman Milletvekili Abdurrahman Tutdere'ye ulaşarak, o tarihten bu yana hala evlatlarına ulaşamadıklarını ifade etmiştir. Baba Alsan depremde eşi ve diğer çocuğunu da kaybettiğini, çeşitli tarihlerde CİMER başta olmak üzere farklı kurumlara başvuru yaptığını, ancak oğlunun DNA raporuna bile ulaşamadığını kaydetmiştir.

Milletvekili Tutdere de Furkan Alp Alsan'ın durumuyla ilgili olarak, İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya ve Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından cevaplanmak üzere soru önergesi vermiştir. Soru önergesi henüz yanıtlanmamıştır.¹¹

Her ne kadar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur Özdemir Göktaş, 6 Şubat depremlerinin ardından kayıp çocuklar olduğu iddiasını reddetmişse de¹² depremde yakınlarını kaybedenler tarafından kurulan Deprem Mağdurları ve Kayıp Yakınları ile Dayanışma Derneğine göre depremin yaşandığı tüm illerde en az 38 çocuk hala aranmaktadır.¹³ Bu çocuklardan 3'ü Adıyaman'dadır.

- Adıyaman'da kayıp aranan çocuklar şöyledir:
- Furkan Alp Alsan (3,5 yaşında) - Siteler Mahallesi
- Muhammed Enes Demir (9 yaşında) - Merkez Arziklar Apartmanı
- Emre Akif Ateş (15 yaşında), Karapınar Mahallesi Örenkent Sitesi

Kamuda çalışan ve meslek odası adına görüşmeye katılan bir başka görüşmeci de deprem sırasında çocuklarını arayan ebeveynlerin ilk olarak savcılığa başvurduğunu, çocuklarla ebeveynleri eşleştirmek için DNA testlerinin yapıldığını, bazılarının eşleştiğini ancak uzun süre bulunmayan çocuklar olduğunu belirtmiştir.

¹⁰ <https://t24.com.tr/haber/enkazdan-sag-cikan-yegeni-furkan-alp-i-arayan-depremede-koruma-altindaki-cocuklarin-fotograflarini-yayinlayin-evlatlarimize-kavusalim,1101538>

¹¹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/chpli-tutdere-depremde-kaybolan-furkan-alp-alsanin-durumunu-sordu-haber-1665732>

¹² <https://www.gazeteduvar.com.tr/bakandan-depremde-kaybolan-cocuklar-aciklamasi-bir-kayip-bile-yok-haber-1661022>

¹³ https://kisadalga.net/haber/detay/chpli-abdurrahman-tutdereden-cagri-depremde-kaybolanlarla-ilgili-net-bilgi-verin_92547

Çocukların kaybolması ya da ebeveynlerinden ayrı düşmesinin temel sebeplerinden birinin Adıyaman'da enkazdan çıkartılan çocukların hastaneye götürüldükten sonra bazı çocukların durumlarına göre başka illere nakledildiği; bu sırada, özellikle ilk günlerde, çocuğu tanımlayıcı herhangi bir kayıt tutulmadığı da görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Böyle nedenle çocuk enkazdan çıktıktan sonra yaşamaya devam ediyor olsa da ebeveynine ulaşabilmek için günler ve haftalarca beklemek zorunda kalmasının muhtemel olduğu düşünülmektedir.

Deprem Sonrasında Çocukların Maruz Kaldığı Yaşam Hakkı İhlalleri...

Depremi ardından Adıyaman'da hayatta kalanların büyük bir çoğunluğu inşa edilen çadır/konteyner kentler gibi geçici barınma alanlarına yerleştirilmiş ya da farklı illere göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle geçici barınma alanlarındaki fiziksel güvenlik eksikliği nedeniyle bazı riskler ortaya çıkmıştır. Bu risklerin bertaraf edilmemesi çocuklar için ölümlerle sonuçlanan yaşam hakkı ihlallerine yol açmıştır.

Adıyaman'da 10 Şubat 2023- 3 Şubat 2024 tarihleri arasında, medya izleme yoluyla elde ettiğimiz verilere göre en az 3 çocuk inşa edilen çadır/konteyner kentlerde ya da göç etmek zorunda kaldıkları illerde ihmaller ya da deprem sonrasında yeteri kadar önleyici ruh sağlığı hizmeti verilmemesi sebebiyle ölümlerle sonuçlanan yaşam hakkı ihlali maruz kalmıştır

Zeynep Zümre Tekdal // 18 Aylık

15 Mart 2023 tarihinde Adıyaman'ın Tut ilçesinde depremden evleri ağır hasar alan bir ailenin bahçesine kurduğu konteyner sel sularına kapılmıştır. Konteynerdeki 1,5 yaşındaki Zeynep Zümre Tekdal ve hamile olan annesinin sele kapılarak yaşamlarını kaybettikleri öğrenilmiştir.

Asya İrem Dayan // 12

27 Nisan 2023 tarihinde, 6 Şubat depreminde Adıyaman'ın Besni ilçesinde buldukları binanın yıkılması sonucu eşini ve 2 çocuğunu kaybeden baba Ferit Dayan, deprem sonrası hayatta kalan 12 yaşındaki kızı Asya İrem Dayan'a ateş ettikten sonra intihar etmiştir. Baba Ferit Dayan ve Asya İrem Dayan'ın yaşamlarını kaybetmişlerdir.

Ali Bağdeş // 16

30 Temmuz 2023 tarihinde, Adıyaman Organize Sanayi Bölgesi Binevler mevkiinde, çadır kentte kalan 16 yaşındaki Suriyeli Ali Bağdeş, Kırgöz Çayı'na serinlemek için girdikten bir süre sonra gözden kaybolmuştur. Arama kurtarma çalışmalarının ardından Ali Bağdeş'in yaşamını kaybettiği öğrenilmiştir.

3.2. Çocuğun Barınma Hakkı ve Geçici Barınma Alanları

Türkiye'nin de tarafı olduğu BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine bağlı Komite'nin, "Yeterli Konut Hakkı" isimli 4'üncü genel yorumunda konut hakkı geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.¹⁴

"Komitenin görüşüne göre konut hakkı, bu hakkı kişiye başını sokacak bir çatı sağlayan barınakla özdeşleştiren veya barınağı sadece bir mal olarak gören, dar ve sınırlı bir anlamda yorumlanmaması gerekmektedir. Aksine; güvenli, barış içinde ve insanlık onuruna sahip olarak bir yerde yaşama hakkı olarak görülmesi gerekmektedir. Bu en az iki nedenden ötürü uygundur. İlkin, konut hakkı diğer insan haklarına ve Sözleşmenin üzerine kurulduğu temel ilkelere bütünüyle bağlıdır. Sözleşmedeki hakların temeli olduğu söylenen "insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onuru", "konut" teriminin diğer başka pek çok önemli düşüncenin, özellikle de konut hakkının gelir düzeyi veya ekonomik kaynaklara erişim düzeyine bakılmaksızın herkes için güvence altına alınması gerektiğinin, dikkate alınarak yorumlanmasını gerektirmektedir. İkinci olarak, Sözleşmenin 11. Maddesinin 2. Paragrafında bu terime yapılan atıf sadece konuta değil, yeterli konut hakkına bağlı olarak okunmalıdır. Gerek İnsan Yerleşimleri Komisyonu, gerekse 2000 Yılı için Küresel Barınma Stratejisinin belirttiği üzere "yeterli konut... yeterli mahremiyet, yeterli mekân, yeterli güvenlik; yeterli ısıtma, aydınlatma ve havalandırma, su, atık su ve katı atık yönetimi gibi temel altyapı hizmetleri açısından yeterli ve erişilebilir konum ve bütün bunların uygun fiyatla edinilebilmesi demektir."

Yeterlilik kısmen sosyal, ekonomik, kültürel, iklimsel, ekolojik ve diğer etmenler tarafından belirlense de Komite, bu hakka dair yukarıdaki amaca uygun olarak her koşulda dikkate alınması gereken birtakım özelliklerin tanımlanabileceğine inanmaktadır. Bu özellikler şunlardır:

- (a) Kullanım hakkının yasal güvenliği
- (b) Hizmet, malzeme, tesis ve altyapının kullanılabilirliği
- (c) Karşılabilirlik
- (d) Oturulabilirlik
- (e) Erişilebilirlik
- (f) İskân yeri
- (g) Kültürel yeterlilik.

¹⁴ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Yeterli Konut Hakkı başlıklı 4'üncü genel yorumuna ulaşmak için: <http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/ESKH%20MEV/ESKH%204%20No%E2%80%99lu%20Genel%20Yorum.pdf>

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerde, Adıyaman en çok hasar alan kentlerden biri olmuştur. Adıyaman'da 216.744 konut bulunmakta olup, depremin ardından 184.876 bina hasar almıştır. Göçen, acilen yıkılacak olan veya ciddi şekilde hasar görmüş ev sayısı ise 68.830'dur.¹⁵

Adıyaman'da TÜİK 2022 verilerine göre depremden önce 635.169 kişi yaşadığı ve bu nüfusun 213.088'ini çocukların oluşturduğu bilinmektedir. Geçici koruma statüsünde olan Suriyeli yurttaşların sayısının ise 21.582 olduğu tahmin edilmektedir. Ancak geçici koruma statüsündeki yurttaşların kaçının çocuk olduğuna ilişkin bir bilgi paylaşılmamıştır.

Adıyaman'da 11.01.2024 tarihi itibarıyla 26'sı Merkezde, 21'i ilçelerde olmak üzere 58 Konteyner Kent bulunmaktadır. Merkez ilçesinde 69.142 kişi, kırsalda ise 44.412 kişi olmak üzere toplam 116.554 kişi konteynerlerde yaşamaktadır.¹⁶

"Kamp türü yerleşimler için minimum kullanılabilir alan her kişi için dâhil 45 m² olmalıdır. Bu alana, yol ve patikalar için ayrılmış yerler, harici pişirme ya da toplu pişirme yerleri, eğitim tesisleri ve rekreasyon alanları, temizlik, ateş yakma, idare, su depolama, dağıtım alanları, pazar, depolama ve her hane için sınırlı mutfak bahçeleri olmalıdır. Toplu hizmetler yerleşim alanı dışında mevcut ya da ek tesisler ile sağlanabiliyorsa minimum kullanılabilir yüzey alanı kişi başına 30 m² olmalıdır."¹⁷

¹⁵ Adıyaman Province Overview October 2023", e Earthquake Solutions and Mobility Analysis Team (ESMAT).

¹⁶ ABC – Hub Adıyaman Koordinasyon toplantısında paylaşılan bilgilere, Adıyaman yerelinde kurulan iletişim ağlarında paylaşılmasıyla birlikte ulaşılmıştır.

¹⁷ Sphere Rehberi, İnsani Yardım Sözleşmesi ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar, Sf. 257, 2018: <https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-Handbook-2018-Turkish.pdf> - Erişim Tarihi: 03.02.2024.

Yerleşim yerlerinde oluşturulan kullanılabilir alanların, yukarıda belirtilen standartlar ile uyumlu olmadığını ifade etmek mümkündür. Örneğin Adıyaman'ın Altınşehir ilçesinde kurulan K1 isimli konteyner kent 152.511 metrekare alan üzerine kurulmuştur ancak konteyner kentte 5.542 kişi 18 yaşamaktadır. İnsan hak ve onurunu koruyan standartlara göre, bu alanda maksimum 3900 kişinin yaşaması gerekmektedir.

Kent içindeki konteyner kentlerde yaşadığı belirtilen kişi sayısına, kendi imkanlarıyla konteyner alan veya sivil toplum örgütlerinin desteğiyle konteynerlere yerleşen kişilerin de dahil olup olmadığı bilinmemektedir.

Konteyner kentlerde kaç çocuk, kadın, engelli vb. olduğuna ilişkin ayrıştırmış verilere erişilememektedir. Ayrıca kamu personelleri tarafından sivil toplum örgütleriyle paylaşılan konteyner kent ilerleme raporlarında da bu barınma alanlarında yaşayan kişilerin kaçının çocuk, kadın, engelli, yaşlı olduğuna dair bilgiler yer almamaktadır.

Mültecilerin Barınması

Ağustos 2023 tarihine dek kent içinde çadırkent yaşam alanları halen mevcuttu. Ardından çadır kentler konteyner kentlere dönüştürülmüş ve konteyner kentlere yerleştirilen son toplulukların mülteciler olduğu gözlemlenmiştir.

Adıyaman'daki kamu otoriteleri, topluluklar arası artan kutuplaşmalar ile etnik kimliklere bağlı anlaşmazlıkları gerekçe göstererek Türkiyeli ve mülteci yurttaşların yaşam alanlarını birbirinden ayırmıştır. Mülteciler, Bebek Köyü'nde, Adıyaman kent merkezine 40 km uzaklıkta, çevresinde herhangi bir yerleşim yeri bulunmayan, mültecilerin daha önce Türkiye'ye ilk geldiklerinde konakladıkları geçici barınma alanına yerleştirilmiştir. Bu barınma alanında, 1216 konteynerde yaklaşık 5100 kişi olmak üzere toplamda 1056 aile yaşamaktadır.¹⁹

Adıyaman'da mevcut durumda depremin ardından uzuv kaybı yaşayan, ampute olan 14 ailenin başvurusu üzerine bir konteyner kent kurulduğu bilgisi edinilmiştir. Görüşme yapılan uzmanlar, konteyner kentlerdeki konteynerlerin ve mevcut alanın engellilik vb. özel ihtiyaçlara özgü düzenlenmediğini gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. 14 ailenin başvurusu, bu anlamda mevcut alanların erişilebilir ve bu kişiler için destekleyici olmadığına dair de görüş oluşturmuştur. Bu durum raporlama sürecinde katılan, konteyner kentlerde çocuklarla yüz yüze çalışan görüşmeciler tarafından da desteklenmektedir.

Görüşmeciler, konteyner kentlerin koşullarının engellileri kapsamaması nedeniyle engelli çocukların çoğunlukla konteynerden çıkmadıklarını gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Ailelerin de çocuklarının zarar görmesinden korktuğu için dışarıya yollamak istemediklerini öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Görüşmeciler ayrıca, konteyner kentlere çocuklarla çalışmalar yapmak üzere veya hane ziyaretleri için girdiğinde yetkililerin kendileriyle önceliklendirilmesi istenen, ayrıştırmış veriler paylaşmak gibi sistemleri olmadığını ve bu alanlarda değişen hanelerle ilgili bilginin güncellenmediğini gözlemlediklerini paylaşmıştır. Sahada çalışan uzman

¹⁸ Konteynerkentler İlerleme Raporu, 31.07.2023 tarihinde Adıyaman'daki sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu whatsapp gruplarında kamu çalışanları tarafından paylaşılmıştır. K1 isimli konteyner kentte yaşayan kişi sayısının güncel olup olmadığı bilinmemektedir.

¹⁹ UNCHR'nin koordinasyonunu yürüttüğü Adıyaman Koruma Sektörü'nün 18 Ekim 2023 tarihinde yaptığı toplantının ardından paylaştığı toplantı raporundan edinilmiştir.

görüşmeciler çalıştıkları konteyner kentlerde hane ziyaretlerinde tespit ettikleri çocuk sayısı, konteyner kent yönetiminin elindeki listenin zaman zaman birbiriyle çelişkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bir konteyner kentte, yetkililerin elindeki bilginin 6 ay öncesine dayalı olduğunu, bu süreç içinde doğum yapan hamile kadınlar olabileceğini, bu nedenle sayının bir doğruluk içermediğini öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Konteyner kentlerdeki yetkililerin bilgi istendiğinde iş birliği yaptığı ancak konteyner kentlerde yaşayan kişilerle ilgili periyodik olarak güncellenen bir veri tabanı olmadığını düşündüren anlatımlar söz konusudur. Kolaylıkla önlem alınabilecek nitelikte olan bu durum, özel ihtiyaçların görünmez hale gelmesini, dolayısıyla da hak ve hizmetlere erişimde dolaylı bir ayrımcılığa yol açabilecek bir sonucu da beraberinde getirebilmektedir.

Barınma Koşulları

Raporlama sürecine dahil olan görüşmeciler, depremden etkilenen kişilerin yaşadığı konteynerlerin barınma koşulları açısından yeterli olmadığı için yalnızca imkânı olan ailelerin konteynerlerinin önüne branda, çatı vb. yaptırıp oraları depolama alanı olarak kullandığını paylaşmıştır. Ancak konteynerlerin ailelere yetmemesinin, yalnızca eşyaların konulacağı yer bulunamaması ile sınırlı olmadığı, bir ailenin yaşaması için de yeterli boyutta olmadığı ifade edilmiştir.

Kamu idareleri tarafından konteyner kentlerde her konteyner için klima veya elektrikli petek tahsis edildiği ifade edilmiştir. Bu durum görüşmeciler tarafından da teyit edilmiştir. Ancak kırsalda hala elektrikli peteklere göre yaşamsal risk oluşturabilecek olan elektrikli ısıtıcıların kullanıldığı, kliması olmayan pek çok yaşam alanının olduğu bilgisi de paylaşılmıştır.

Mültecilerin kaldığı konteynerlerde klimanın olmadığı, yalnızca elektrikli ısıtıcıların veya sobaların olduğu ifade edilmiştir.

Adıyaman'da çeşitli çalışmalar yürüten sivil toplum ve meslek örgütlerinin gerçekleştirdiği "Afetlerde Çocuk Hakları ve Çocuk Katılımı" panelinde konteyner kentte kalan bir çocuk, barınma koşullarından bahsederken şu ifadeleri kullanmıştı; **"Konteynerlerin insanların barınma hakkını karşılama için güzel bir olanak fakat iyi yönü olduğu kadar kötü yönü de var. Örneğin yağmur yağdığında konteynerler su geçiriyordu ve internet çekmediği için çocuklar ödevlerini yapamıyor."**

Önlenebilir Risklerin Varlığı ve İhtiyaçlar

Konteyner kentlerde rögar kapaklarının açık olması, su baskınları, açık elektrik kabloları, elektrik kaçakları, soba zehirlenmeleri ve yangın gibi, kişilerin yaşam hakkını tehlikeye atan pek çok önlenebilir risk varlığını halen sürdürmektedir.

Görüşme yapılan uzmanlar kamu tarafından oluşturulan konteyner kentlerde, kamu otoritelerinin bu riskleri bertaraf etmek adına ısınma için her konteynere klima ve/veya elektrikli petek tahsis ettiğini ancak hala konteyner kentlerde elektrik kaçağı, su baskını, yangın veya rögar kapaklarının açık kalması gibi önlenebilir riskleri gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Bu risklerin ortadan kaldırılması için alınan önlemlerin de yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Örneğin bir konteyner kentte yağmur suyunun gidebileceği yollar yaratmak ve bu vesile ile su baskınlarının önlenmesi için bir çizgi boyunca parke taşlarının kaldırıldığı ancak bu sefer de çocukların yürürken veya bisiklet sürerken parke taşlarının kaldırıldığı alanlara takılarak yaralandığı ifade edilmiştir.

Mültecilerin yaşadığı konteynerlerde ise risklerin daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Görüşülen uzmanlar, mültecilerin, yaşadıkları konteynerleri aynı zamanda çadırla kapladıklarını; konteynerin içinde soba veya elektrikli ısıtıcı olduğu bilgisini paylaşmışlardır. Bazı ailelerin ise konteynerlerin arasını çocukları oyun oynayabilsin diye çadırla kapattığı, o alana da elektrikli ısıtıcıları yerleştirdikleri ancak bunun çok riskli olduğu ifade edilmişti. Soba zehirlenmeleri, depremden sonra pek çok kentte çadırlarda veya konteynerlerde yaşayan insanların deneyimlediği bir durumdur. Nitekim görüşmeye katılan bir saha uzmanı, daha önce ziyaret ettikleri bir köyde soba kurulan bir konteynerin tamamen yandığını öğrendiklerini de paylaşmıştır.

Görüşme yapılan bir başka saha uzmanı da kent merkezinden biraz uzaklaşınca daha fazla riskler gözlemlediklerini ifade etmiştir:

“Gölbaşı’nda iki tane konteyner alanını bölen bir dere var. Derenin üstünde de tahtadan yapılmış, mülteci ailelerin kullandığı köprüye benzer bir geçit var. O köprünün altındaki su çok pis ve aynı zamanda elektrik akımının da olduğu bir su ve çocuklar o alanda oyunlar oynuyorlar.”

Görüşme yapılan uzman çocuklardan birinin pis suya düştükten sonra enfeksiyon kapıldığını ve hastaneye kaldırıldığını da aktarmıştır. Uzmanlar, dere yatağının yarattığı riskleri AFAD görevlilerine ilettiklerini ancak görevlilerin bu konuda herhangi bir adım atmadıklarını ifade etmiştir.

Konteyner kentlerdeki riskler veya ihtiyaçların, yurttaşlar tarafından idareye iletilmesi, ardından ise konteyner kentten sorumlu yetkili kişinin onayı ile harekete geçildiğini görüşmelerde paylaşılan bilgiler arasındadır. Barınma alanlarındaki riskler ve ihtiyaçlarla ilgili olarak konteyner kent yönetimlerinin ellerinde düzenli olarak güncellenecek bir “kontrol listesi” bulunmadığı, bulunuyorsa da sistematik bir kontrolün yapılmadığı da ifade edilmiştir.

Raporlama sürecine katılan görüşmeciler, konteyner kent idarelerindeki insan kaynağının ve koordinasyonun, mevcut alanda yaşayan nüfusla doğru orantılı olmadığını; şikâyetleri gidermek için çabalayan idarecilerin var olan sorunların çözümüne yetişemediğini ve zaman zaman tükenme sendromları gözlemlediklerini de ifade etmişlerdir.

Barınma Alanlarının Yönetiminde Yurttaşların Katılımı

Konteyner kentlerin merkezi bir şekilde kamu idareleri tarafından yönetilmekte olduğu, alanın yönetimine yurttaşların katılımının sağlanmadığı bilgisine erişilmiştir. Adıyaman Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü’nün (ASHİM) ve konteyner kentlerde çalışan sivil toplum örgütlerinin bu konuda münferit çabalarının olduğu ancak bunların tüm konteyner kentlerde uygulanan, sistematik bir katılım anlayışı içermediği ifade edilmiştir.

Barınma Alanlarında Çocuk Dostu Alanlar

Görüşmelerde konteyner kentlerin, genel itibarıyla çocuk dostu alanlara dair standartları karşılamadığı ifade edilmiştir. Her konteyner kent içinde çocuklarla atölye/etkinlik yapabilecek konteynerlerin tahsis edildiği; buralarda ASHİM çalışanları ve varsa sivil toplum örgütlerinin ortak çabalarıyla çalışmaların yapıldığı öğrenilmiştir. Ayrıca çoğu konteyner kent içinde küçük de olsa kaydırak, salıncak, tahterevalliden oluşan oyun parklarının yer aldığı da öğrenilmiştir.

3.3. Çocuğun Sağlık Hakkı

"Sağlık, sadece hasta veya sakat olmama hali değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma halidir."

Dünya Sağlık Örgütü Anayasası 1. Madde

Türkiye'nin tarafı olduğu Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12.maddesi sağlık hakkını "herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı" olarak tanımlamaktadır. Ancak Sözleşmeye bağlı komite 14. genel yorumunda bunu kapsamlı bir şekilde açarak sağlık hakkının, insanların sağlıklı bir yaşam yaşamasını sağlayacak koşulları geliştiren ve yiyecek, beslenme, konut, güvenli ve içilebilir su kaynaklarına erişim ve yeterli sağlık koşulları, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları ve sağlıklı bir çevre gibi sağlığın belirleyici temel unsurlarını kapsayan geniş çaplı sosyoekonomik etmenleri içerdiğini kabul etmektedir.

Komitenin sağlık hakkının hayata geçebilmesi için öne sürdüğü koşullar, sağlık hakkının diğer insan haklarıyla ilişkisine işaret etmektedir:

Sağlık hakkı, diğer insan haklarının gerçekleşmesiyle çok yakından ilgili ve hatta bu hakların gerçekleşmesine bağlıdır ve bu haklar, Uluslararası Haklar Bildirgesinde de geçtiği üzere yiyecek, konut, çalışma, eğitim, insanlık onuru, ayrımcılığa maruz kalmama, eşitlik, işkencenin yasaklanması, mahremiyet ve bilgiye erişim hakları ile toplanma, örgütlenme ve hareket özgürlüklerini kapsamaktadır. Bu ve diğer hak ve özgürlükler, sağlık hakkının ayrılmaz unsurlarına işaret etmektedir.

İnsani Sözleşme ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar, Sphere rehberinde krizlerde çocuk sağlığına ilişkin ana çerçeveyi²⁰ şu şekilde tanımlamaktadır :

Sağlık hakkı, diğer insan haklarının gerçekleşmesiyle çok yakından ilgili ve hatta bu hakların gerçekleşmesine

"Krizlerde çocuklar enfeksiyonlara, hastalıklara, sağlık ve yaşamlarına yönelik diğer risklere karşı daha savunmasızdırlar. Yaşam koşullarının kötüleşmesinin yanı sıra bağışıklama programları da kesintiye uğrar. Ailelerinden ayrı düşmüş ve refakatsiz çocukların riskleri daha da yüksektir. Çocuk odaklı uyumlu bir müdahale gereklidir. Başlangıçta odak hayat kurtarıcı bakım olacaktır, ancak müdahaleler en nihayetinde acıyı azaltarak büyüme ve gelişmeyi desteklemelidir. Programlar hastalık ve ölümün ana nedenlerini hedeflemelidir. Küresel olarak bu riskler akut solunum yolları enfeksiyonları, ishal, kızamık, sıtma, beslenme bozukluğu ile yenidoğan hastalığı ve ölümleridir."

Bu bağlamda rehberde aşağıdaki iki çerçeve özellikle vurgulanmaktadır;

Çocukluk çağında aşı ile önlenebilir hastalıklar

Kriz boyunca altı ay-15 yaş arasındaki çocukların hastalığa karşı bağışıklığı ve rutin Genişletilmiş Bağışıklama Programı (GBP) hizmetlerine erişimi olmalıdır.

Yenidoğan ve çocuk hastalıklarının yönetimi

Yenidoğan ve çocukluk hastalık ve ölümlerinin ana nedenlerini hedef alan sağlık hizmetlerine erişiminde çocukların öncelikleri vardır.

Afet ve kriz dönemlerinde, müdahale ve iyileştirme çalışmaları, sağlık hakkına erişimi güvence altına almaktan acil tıbbi müdahalelere ve sağlık yönetimine; hijyen ve su temininden psikososyal destek çalışmalarına kadar geniş bir yelpazede devletin yükümlülüğünde olan faaliyetleri içerir. Afet ve kriz dönemleri, çocukların sağlık hakkına erişimini daha da zorlaştırabilir ve çeşitli risklere maruz bırakabilir.

6 Şubat Depremlerinin birinci yılındaki durumu tespit etmek ve ihtiyaçları görünür kılmak için yapılan görüşmelerde Adıyaman'da sağlık hizmetlerindeki genel duruma, sağlık altyapısına, sağlık çalışanlarının durumuna ve çocuklarda koruyucu sağlık hizmetlerine erişime dair sağlık emekçilerinin ve saha çalışanlarının gözlemlerine ve deneyimlerine başvurulmuştur.

Kullanılamaz Hale Gelen Hastaneler

Adıyaman'da 6 Şubat Depremlerinde iki hastane kullanılamaz hale gelmiştir. Bu hastanelerden biri olan Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi, başka bir hastaneye taşınarak hizmet vermeye devam etmiştir. Daha önce bir binada hizmet veren hastaneye şu an başka bir hastanenin bir koridoru ayrılmıştır. Adıyaman'da bulunan sekiz Aile Sağlığı Merkezi (ASM) kullanılamaz hale gelmiştir. Bu merkezler konteynerlerde hizmet vermektedir.

Yapılan görüşmelerde mevcut durumda yıkılan ve kullanılamaz hale gelen hastanelerin bir kısmının Adıyaman Eğitim Araştırma Hastanesi bünyesinde hizmet verdiği ve bütün kentin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Birçok branşta Merkezi Hekim Randevu Sistemi'nden (MHRS) randevu almak mümkün olmamakta veya randevular ileri tarihlere alınabilmektedir. Sağlık alanında çalışan bir meslek elamanı Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi'nin kullanılamaz hale gelmesinin ve çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanlarının sayısında ciddi bir düşüş yaşanmış olmasının çocukların nitelikli sağlık hizmetlerine erişimlerini güçleştirdiğini dile getirmiştir.

Raporlama sürecine katılan görüşmeciler Adıyaman'da depremden hemen sonra sağlık örgütlerinin gerçekleştirmiş olduğu müdahalenin koruyucu sağlık hizmetlerinin kontrol altına alınmasına olanak tanıdığını aktarmıştır. Aile Sağlığı Merkezlerinin (ASM) ciddi hasarlar almamış olması sebebiyle hızlıca toparlandığını ve sağlık emekçilerinin özveriyle çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Bu sayede depremin birinci ayında koruyucu sağlık hizmetlerinin başlamış olduğu ve sürdürüldüğü belirtilmiştir.

Kurulan yeni yaşam alanlarının genellikle şehir merkezine uzak olması sebebiyle bu barınma alanlarında kalanların eczane gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerlere ulaşmak için çoğunlukla özel araçlar kullanmak zorunda kaldıkları ve bu durumun ilaca erişimde ciddi bir engel oluşturduğu aktarılmıştır.

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanlarının Sayısının Azalması

Görüşme yapılan bir hekim, çocuk hastalıklarına ilişkin uzman sayısının azaldığını söylemiştir. Birçok hekimin, barınma koşullarından ya da çocuğu olan hekimlerin eğitim hizmetlerindeki problemlerden kaynaklı Adıyaman'dan ayrılmak zorunda kaldıklarını aktarmıştır.

Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık emekçilerinin iyi olma hallerini destekleyecek bir desteğin ise sunulmadığı da görüşmeler sırasında dile getirilmiştir. Ancak çeşitli sivil toplum kuruluşları temsilcileri tarafından özellikle depremin ilk günlerinde çeşitli psikososyal destek hizmetlerinin verildiği ifade edilmiştir.

Hasarlı Binaların Yıkımı

Yapılan görüşmelerde yıkım kararı verilen binaların yıkım çalışmalarının hala devam ediyor olmasının ve yıkımların kurallara uygun gerçekleştirilmeyişinin²¹, uzun vadede ciddi sağlık problemlerine yol açacağına işaret edilmiştir. Asbest, silika ve toksik olan veya olmayan tüm partiküllerin insan sağlığını tehdit ettiğini ifade eden hekimler, Adıyaman'daki ASM hekimlerinin aktarımına göre üst solunum yolu hastalıkları ve alerji vakalarında artış gözlemlendiklerini ifade etmişlerdir.

Depremin birinci yılında, temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan eksiklikler ve altyapı sorunları devam etmektedir. Gıda erişimi konusundaki zorluklar, sağlık sorunlarına yol açan yetersiz beslenme, besin muhafaza güçlükleri ve hijyen sorunları, sağlıklı yaşam koşullarının sağlanmasını engellemektedir. Görüşmelerde, elektriğin sık kesilmesi sebebiyle dolapta uzun süre gıda muhafaza etmenin güçleştiği, insanların hızlı tüketilen ya da paketli yiyeceklere yöneldikleri bilgisi paylaşılmıştır. Bu durum özellikle bebeklerde yetersiz beslenme (malnütrisyon) riskini oluşturmaktadır. Buna ilişkin etkili bir değerlendirme raporuna ihtiyaç olduğu görüşmeciler tarafından ayrıca vurgulanmıştır.

Adıyaman'ın merkezinde bulunan su altyapısında deprem öncesi sorun olmadığı fakat deprem sonrası numune örnekleri alınıp testler yapılsa da bilgi verilmediği aktarılmıştır. Vartana'da alınan su numuneleri sağlıklı çıkmamış, şehir merkezinde alınan numuneler ile ilgili ise AFAD, Sağlık bakanlığı ya da belediyeden herhangi bir açıklama gelmemiştir. Çeşme suları sebebiyle bulaşıcı hastalık, enfeksiyon gibi problemlerin yaşanması riskinin devam ettiği, bu nedenle yetkililerin net bir açıklama yapmadığı görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Şu anda Adıyaman'da temiz içme suyu ihtiyacı, satın alınan ya da zaman zaman konteyner kentlerde dağıtımı yapılan pet şişelerden sağlanmaktadır.

²¹ https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2023/11/231120_HayataDestek_Sitrep27.pdf

Mültecilerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi

6 Şubat Depremlerinin ardından mültecilerin sağlık hakkına erişimine dair sistematik bir izleme yapmak mümkün değildir. Ancak görüşmelerde, mültecilerin sağlık hizmetlerine erişim konusunda zorluklarla karşılaştıklarına dair gözlemler aktarılmıştır. Bu durum acil çözüm bekleyen bir durumu ortaya koymaktadır. Görüşmeciler takip ettikleri vakalarda zaman zaman sağlık çalışanlarının mültecilere yönelik ayrımcı ifadelerine rastladıklarını aktarmıştır. Ayrıca mülteci bir babanın yaklaşık bir yıldır hasta ve engelli çocuğuna kimlik çıkartmak için uğraştığı ve çocuğunun kimliğinin olmaması sebebiyle tedaviye erişemediği de belirtilmiştir. Arapça konuşan sağlık görevlisi eksikliğinin de mültecilerin sağlık hizmetlerine erişimindeki en önemli kısıtlılıklardan olduğu ayrıca vurgulanmıştır.

Ampute Çocuklar

Adıyaman'da kaç ampute çocuk olduğuna dair bilgiye erişilememiştir. Yapılan görüşmelerde ampute çocukların tedavi süreçleri sebebiyle il dışında olabilecekleri söylenmiştir.

3.4. Çocuğun Eğitim Hakkı

Eğitim hakkı, BMÇHS'nin 28. Maddesi ile temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Bu madde, her çocuğun temel eğitim hakkına eşit erişim hakkına sahip olduğunu belirtir. Kriz dönemlerinde, BMÇHS'nin 3. Maddesi çerçevesinde çocuğun üstün yararına odaklanmak, eğitim hakkının korunması ve krizler sırasında güvence altına alınması için kritik bir öneme

6 Şubat depremlerinde Adıyaman'da 1602 öğrencinin²², 181 civarında eğitim emekçisinin yaşamını kaybettiği bilinmektedir. FİSA Çocuk Hakları Merkezi'nin 14.01.2024 tarihinde yaptığı bilgi edinme başvurularına 23.01.2024 tarihinde verilen yanıtta göre Adıyaman merkez ve ilçelerinde 103 okul yıkılmıştır. 7 okul ağır ve 21 okul ise orta hasarlı durumdadır. Kayıtlı öğrenci sayılarına ve nakil durumlarına ilişkin mevcut bilgiler ise deprem öncesinde 169.615 öğrencinin Adıyaman'da eğitim görmekte olduğunu, depremden sonra bu sayının 145.652' ye kadar düştüğü ve yaklaşık 7016 öğrencinin geri dönmesiyle de mevcut öğrenci sayısının halihazırda 152.668' e ulaştığı şeklindedir. Eğitim hizmetinin alındığı okulların ve okula erişim koşulları ile hizmeti sunan eğitimci ve diğer meslek elemanlarının durumu gibi birçok konunun, çocuğun eğitim hakkı bağlamında devletin yükümlülüğünde olduğu unutulmamalıdır.

"BM Eğitim Hakkı Özel Raportörü, eğitim hakkına denk düşen hükümet yükümlülüklerini incelerken '4-A' şemasını (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyum sağlayabilme) kullanır. 4-A' şeması mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, adapte edilebilirlik kavramlarının İngilizcesine karşılık gelen ve "A" harfiyle başlayan dört kavramı ifade etmektedir. İnsan haklarının birbiriyle karşılıklı ilişkisi, eğitim hakkının farklı bileşenleri arasında bir çakışma yaratır, bu aynı zamanda eğitim hakkının kavramsal çerçevesine dair bir harita oluşturmayı kolaylaştırır. Eğitim hakkını meydana getiren bileşenler arasındaki ilişkiyi gösteren bu çerçeve, aynı zamanda hükümetlerin insan haklarıyla ilgili yükümlülüklerine karşılık gelen haklarla bağlantı kurar. Bu çerçeve ayrıca eğitim hakkının gerçekliğe dönüşmesine yönelik gereksinimler hakkında örnekler sunmaktadır.

²² <https://bianet.org/haber/her-bina-yikildiginda-gurultu-ses-o-travmayi-yeniden-hatirlatiyor-288236>

Raporlama sürecinde bu yükümlülük bağlamında Adıyaman'da eğitimin durumunu tespit edebilmek için Adıyaman İl Milli Eğitim Müdürlüğünden bilgi edinilmiş, çocuklarla çalışan sivil toplum örgütü çalışanları ve gönüllüleri ile eğitim emekçilerinin gözlem ve görüşleri alınmış, tanıklıklarına başvurulmuştur.

Eğitimciler ve sivil toplum örgütlerinden uzman ve gönüllülerle yapıla görüşmelerde temel sorun ve ihtiyaçlar noktasında okullara ulaşım ve mültecilerin eğitime erişimi konusu en fazla işaret edilen alanlar olmuştur.

Okullara Ulaşım

Millî Eğitim Bakanlığı konteyner kentlerden ücretsiz bir şekilde taşıma olduğunu söylese de konteyner kentlerde çocuklarla birebir çalışan saha uzmanları arasından bazı çocukların ulaşım ücretlerinin ebeveynler tarafından karşılandığı gözlemlerini paylaşanlar olmuştur. Bu bilgi ebeveynlerle görüşülerek teyit edilmiştir.

Saha uzmanı olarak çalışan bir sivil toplum örgütü temsilcisi çalıştıkları bir çocuğun depremden önce gittiği meslek lisesinin şu an yaşadığı konteyner kente uzak olduğunu; ailesi servis ücretini de ödeyemeyeceği için çocuğun kaydının başka bir okula alındığı bilgisini paylaşmıştır. Aynı çocuğun yeni okulunda daha önce seçtiği alanın bulunmaması sebebiyle başka bölüm tercih etmek zorunda kaldığı da dile getirilmiştir. Ayrıca barınma alanlarının genellikle anayolun çevresinde konumlanması sebebiyle -okul yakın olsa dahi kardeş sayısının fazla olması gibi sebeplerden- ebeveynlerin çocukları okula bırakamamalarının da söz konusu olduğunu ve bunun da çocukların servisle gitmek zorunda kalmalarına yol açtığı aktarılmıştır.

Kamuda çalışan bir meslek elemanı, Adıyaman'da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 20'ye yakın pansiyon bulunduğunu ve köylerde kalan çocukların dilerlerse buralarda kalabileceklerini aktarmıştır. Pansiyonlu okullarda yatılı ve taşınmalı eğitim alan çocukların ücretsiz yemek yiyebildiğine de dikkat çekilmiştir. Fakat aynı okulda gündüzlü eğitim alan öğrencilerin daha önce yemeğe 22 TL öderken ocak ayından bu yana 52 TL ödedikleri bilgisi edinilmiştir. Adıyaman'da temiz suya erişimin hala mümkün olmadığı bu günlerde okullarda 500 ml olan suların 7 TL olmasının da önemli bir problem olduğu ayrıca vurgulanmıştır.

İkili Eğitimin Yarattığı Eşitsizlik

FİSA Çocuk Hakları Merkezi'nin bilgi edinme başvurusuna 23.01.2024 tarihinde verilen yanıtı göre deprem sonrasında yıkılan veya kullanılamaz hale gelen okullar sebebiyle Adıyaman'da 56 okul ikili eğitim sistemine geçmiştir. İkili eğitim veren okullarda 49.367 öğrenci eğitim görmektedir. İkili eğitim sistemiyle birlikte sabah eğitim gören çocuklar çok erken saatlerde okula gitmekte, öğleden sonra eğitim gören çocuklar ise çok geç saatlerde okuldan dönmektedir. Sivil toplum çalışanları, çocukların okul saatleri sebebiyle çok yorgun olduklarını, bazı çocukların yapılan atölyelere yorgun oldukları için katılamadıklarını söylemiştir.

Standart öğrenim süresinde okuldan çıkışın akşam sekizleri bulması sebebiyle ders ve teneffüs saatlerinde kısıtlamaya gidilmiştir. Bu durumu gördüğümüz bir meslek elemanı eşitsizliğe dikkat çekmiş, çocukların her gün, günlük 60-70 dakika eksik ders işlediğini, teneffüslerin de beş dakika olarak uygulandığını aktarmıştır. Deprem bölgesinde eğitim gören bir çocuğun sene sonunda sınava girdiğinde İstanbul'da veya Ankara'da eğitim alan çocuktan çok daha az sayıda ders görmüş olacağı bilgisi de görüşmelere katılan uzmanlarca vurgulanmıştır. Bir başka görüşmeci kendisinin de ikili eğitim veren bir okulda eğitim verdiğini ve iki okulun öğrenci ve eğitimcilerin birbirleriyle bu nedenle problem yaşadığını gözlemlediğini aktarmıştır.

Psikososyal Destek Hizmetleri

Okullar, bölgede depremden etkilenen çocukların yeni yaşamlarına uyum sağlamaları ve akranlarıyla sosyalleşmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda, okullarda geçirilen önemli zaman dilimlerinde çocuklarla bir araya gelen eğitimciler, çocukların ihtiyaçlarını tespit etme konusunda önemli bir rol oynarlar. Okullarda sunulan psikososyal desteklerin, bu hizmetlere ihtiyaç duyan her çocuk için erişebilir olması oldukça önemlidir.

Milli Eğitim Bakanlığı, depremin ilk günlerinde öğrenci, öğretmen ve velilerin faydalanmasını planladığı Psikososyal Destek Eylem Planı'nı yayımlamıştır. 21 Mayıs 2023 tarihinde bu hizmetlerden 2 milyon 700 bin öğrenci ve velinin yararlandığı aktarılmıştır. 20 Temmuz 2023 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında protokol imzalanmış, çocuklar ve ebeveynlere destek programlarının uygulanacağı açıklanmıştır.²³ Görüşme yapılan bir eğitimci, nadiren de olsa öğrencilerin topluca okulun bir salonuna çağrıldığını ve çocuklara psikoeğitim verildiğini aktarmıştır. Bir başka görüşmeci bir okulun rehberlik servisi ile görüştüğünü ve ne sıklıkta öğrencilerin geldiğini sorduğunu ve çok nadir yanıtını aldığını ifade etmiştir. Aynı görüşmeci bahsi geçen okulda deprem sonrası özel bir psikososyal destek hizmeti verilmediğini de aktarmıştır. Diğer okullara dair gözleminin olmadığını ama atölye çalışmaları gerçekleştirdikleri ortaokul ve lise kademesindeki öğrencilerin psikososyal destek hizmetlerine erişemediklerini ayrıca deprem öncesi var olan rehberlik dersinin de artık olmadığını ve olsaydı kendilerine iyi gelebileceğini söylediklerini aktarmıştır. Görüşmecilerin önemli bir kısmı okullarda hiç psikososyal destek hizmeti verildiğini duymadıklarını ve görmediklerini ifade etmiştir.

Adıyaman'da çocukların eğitim hakkına erişimine ilişkin sistematik olarak veriler bulunmamakla birlikte Millî Eğitim Bakanlığı Adıyaman İl Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmalara çoğunlukla web sitelerinde paylaştıkları bilgilerden erişilebilmektedir. İl Müdürlüğü'nün web sitesinde paylaştığı bilgiler incelendiğinde Rehberlik ve Danışma Hizmetleri İl Yürütme Komisyonu, Psikososyal Koruma Önleme ve Krize Müdahale Komisyonu, Okul Müdürleri Kurulu gibi çeşitli komisyon ve kurulların, bunlarla birlikte okul müdürlerinin ve ilçe milli eğitim müdürlerinin de ayrı ayrı toplantılar düzenlediği anlaşılmaktadır. Ancak bu toplantılarda alınan kararların il genelinde çocukların eğitim hakkına erişiminde ve eğitimin niteliğinde nasıl etkilerinin olduğuna ilişkin ayrıştırılmış ve kapsamlı bilgilere erişilemek mümkün olmamıştır. Örneğin, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri İl Yürütme Komisyonu'nun gerçekleştirdiği toplantıda alınan kararlar arasında öğrencilerin toza maruz kalmaması için binaların yıkımından önce okullara bilgi verilmesi veya yıkımların hafta sonu yapılması konusunda bir karar bulunmaktadır.²⁴ Ancak yıkımların gerçekleşme biçimlerine ilişkin gözlemlere ve çocukların geri bildirimlerine bakıldığında bu kararın hayata geçirilmediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Adıyaman'da çeşitli çalışmalar yürüten sivil toplum ve meslek örgütlerinin gerçekleştirdiği "Afetlerde Çocuk Hakları ve Çocuk Katılımı" panelinde konuşan lise öğrencisi, "Tüm okullarımızda 'rehberlik servisi' adında bir birim bulunuyor. Fakat depremden sonra bize destek olmak adına bir adım atıldığını görmedim." ifadelerini kullanmıştır.

²³ <https://bulten.cocukhaklarimerkezi.org.tr/tag/2-sayi/>

²⁴ "2023-2024 Eğitim ve Öğretim Yılı Adıyaman İli Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri İl Yürütme Komisyonu Sene Başı Toplantısı", 21.09.2023. <https://adiyaman.meb.gov.tr/www/2023-2024-egitim-ve-ogretim-yili-adiyaman-ili-rehberlik-ve-psikolojik-danisma-hizmetleri-il-yurutme-komisyonu-sene-basi-toplantisi/icerik/3122> - Erişim Tarihi: 04.02.2024.

Haklara Erişimde Güçlük Çeken Çocukların Eğitime Erişimi

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK) Genel Yorum 13'ün 13. maddesinde düzenlenen eğitim hakkının temel unsurlarından biri, eğitimin erişilebilir olmasıdır.²⁵ Komiteye göre eğitimin erişilebilir olması için;

- Yasaklanan ayrımcılık zeminlerine dayalı olarak, eğitimde hukuken veya fiilen ayrımcılık yapılmamalı,
- Eğitim fiziksel olarak erişilebilir olmalı ve
- Eğitim ekonomik yönden erişilebilir olmalıdır.

Haklara ve özgürlüklere erişimde güçlük çeken çocuklar (mülteci, roman, engelli, kapalı kurumlarda olan vb.) söz konusu olduğunda kriz dönemlerinde eşitsizlikler derinleşmektedir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan çoklu krizler karşısında, derinleşen eşitsizlikler sonucu ihlaller de görünmez hale gelmiştir.²⁶ Raporlama sürecinde yapılan görüşmelerde eğitime hakkı konusunda, haklara erişimde güçlük çeken gruplar için ihlallerin meydana geldiği ifade edilen en önemli konular arasında yer almaktadır. Kapsayıcı ve erişilebilir bir eğitim modeliyle bu eşitsizliği ortadan kaldırmak ise devletin yükümlülüğüdür.

Adıyaman'da mülteciler ile çalışan ve çeşitli sahalarda haklara erişimde güçlük çeken çocuklarla bir arada bulunan sivil toplum örgütleriyle gerçekleştirilen görüşmelerde Adıyaman'da Suriyeli yurttaşların kaldığı Bebek Köyü'nde bulunan kampta çocukların durumuna ilişkin bilgi alınamadığı bunun da endişe yarattığı aktarılmıştır. Kamp alanının dışındaki bir okula kayıt yaptırmak isteyen öğrencilerin engellerle karşılaştığı, sendikalar veya tanıdık kişiler aracı olduğunda kayıt işlemlerinin gerçekleştirilemediği bilgisi aktarılmıştır.

Bir başka görüşmeci mülteci çocuklarla doğrudan çalışmadığını fakat mültecilerin kaldığı kamp alanından eğitimde şiddet olaylarına ilişkin duyular aldığını paylaşmıştır. Kamuda çalışan bir meslek elemanı, yakın zamanda 8-9 yaşında bir kız çocuğu ile lise çağında bir oğlan çocuğunun okulda şiddete maruz kaldığını ve oğlan çocuğunun bu sebeple okulu bıraktığını aktarmıştır.

Sivil toplum temsilcisi bir görüşmeci de mülteci çocukların kaldıkları alandaki okulda çalışan eğitimcilerin ücretli öğretmenler olduklarını ve Arapça bilmediklerini dile getirmiştir. Raporlama sürecinde bu konuda kamu idaresinden bilgi alınamamıştır. Aynı görüşmeci bazı çocukların belirli günlerde okula gidip belirli günlerde çalıştıklarına dair gözlemlerini aktarmıştır. Aile Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne (ASHİM) bu çocukların bildirildiği fakat bu durum "geleneksel" bir durum olarak görüldüğü için herhangi bir müdahaleye tanık olmadığını belirtmiştir.

Mültecilerin kaldığı bu alanda bulunan okula ilişkin görüşmeciler okul pencerelerinde korkuluk bulunmadığını, çocukların sıklıkla oradan sarktıklarını gözlemlediklerini, çocuklarda ciddi uyum problemlerinin olduğunu ve bunun sonucunda ortaya çıkan problemlere karşı okul idaresinin etkili çözüm yöntemleri geliştirmede aktarmışlardır.

Eğitim hizmeti alan ampute çocuk sayısına ulaşamamıştır. Görüşme yapılan eğitimciler okullarında ampute edilmiş ya da deprem sonrası fiziksel anlamda özel gereksinimi olan çocuklara rastlamadıklarını ifade etmişlerdir.

²⁵ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu: Eğitim Hakkı

²⁶ <https://chm.fisa.org.tr/turkiyede-cocuga-yonelik-ayrimcilik-guncel-bir-degerlendirme-raporu/>

Eğitim Alanında Sivil Toplumla İş Birliği

Adıyaman'da sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda yürüyen pek çok çalışma grubu bulunmaktadır. Bunlardan yalnızca MHPSS ve Koruma başlıklı alanlar kamu otoritelerinin de katılımıyla birlikte yürütölmekteyken bu toplantılara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün katılmadığı belirtilmiştir.

Adıyaman'da eğitim sektörü başlığındaki ilk toplantı 22 Ocak 2024 tarihinde, yine sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya İl Milli Eğitim Müdürlüğü de katılım sağlanmıştır. Eğitim sektörü toplantıları diğer illerde düzenlenen bir uygulama değildir. İlk eğitim sektörü toplantısı UNİCEF tarafından 6 Aralık 2023 tarihinde depremden etkilenen 11 kentten katılımcılara açık bir şekilde düzenlenmiştir. Bu nedenle ilk yerel toplantının Adıyaman'da gerçekleştirilmesi yine de olumlu bir çabayı ifade etmektedir.

Eğitim Alanındaki Öncelikli İhtiyaçlar ve Riskler

Yapılan görüşmelerde kamu çalışanları, meslek örgütü temsilcileri ve sahada çalışan sivil toplum örgütü temsilcilerinden eğitim alanındaki öncelikli ihtiyaçlar ve riskler değerlendirmeleri istenmiştir. İşaret edilen ihtiyaç ve riskler aşağıda sıralanmıştır.

- Barınma alanlarına uzak okullara eğitimci ve öğrencilerin ücretsiz ve güvenli ulaşımının sağlanması
- Kütüphane gibi ortak alanların oluşturulması
- Öğrencilerin ve eğitim personelinin iyi olma halini destekleyecek hizmetlerin sunulması
- Haklara erişimde güçlük çeken çocukların okula erişiminin sağlanması
- Çeşitli sebeplerle (ulaşım, yoksulluk, çocuk işçiliği, engel durumu vb.) okul dışı kalan çocukların tespit edilmesi
- Fiziksel yetersizlik sebebiyle eğitime erişemeyen çocuklar için fiziksel koşulları ile yardımcı materyal ve cihaz desteğinin sağlanması
- İkili eğitimin yarattığı eşitsizliklerin giderilmesi
- Konteynerlerde verilen eğitim hizmetinin güvenli yapılara taşınması
- Anadilde ve erişilebilir eğitim hizmetinin sağlanması

3.5. Çocuğun Korunması ve Çocuk Güvenliği

Çocukları deprem ve afetler gibi kriz dönemlerinde istismar, sömürü ve kötü muameleden korumak devletin çocuk hakları yükümlölüğüdür.

Çocukların olağan dönemlerde de hak ve özgürlöklere erişimi engellendiği için afet gibi kriz dönemlerinde ihmal ve istismara daha açık hale geldikleri bilinmektedir. Bu nedenle çocukların korunmasına ilişkin hem kamu idaresi hem de afet döneminde sahada çeşitli çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri tarafından daha fazla çaba harcanması gerekmektedir.

6 Şubat Depremleri sonrasında çocuk koruma ve çocuk güvenliği başlığı altında Adıyaman'da koruma altına alınan çocuklar ve ilgili kurumların durumu, istismar başta olmak üzere tüm ihlallere ilişkin başvuru süreçleri, çocuk güvenliği açısından riskler gibi konular hakkında, kamuda çalışan meslek elemanları, sivil toplum örgütlerinde çalışan uzmanlar ve gönüllüler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, sahadan bire bir tanıklıkları ile depremden doğrudan etkilenen kişilerden aldıkları bilgileri paylaşmışlardır.

Veriye Ulaşamama

Görüşmelerde üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri çocuklara ilişkin durumu ortaya koyacak bir verinin bulunmayışı olmuştur. Bunun bir nedeni olarak sivil toplum örgütlerinin çocuk hak ihlallerine dair kullandıkları yöntemin çoğunlukla 183 bildirim veya ASHİM yetkililerine iletmek ile sınırlı olması gösterilmiştir. Kamuda çalışan bir meslek elemanı bu süreçte, halen çocuklara yönelik hizmet verdiği birimdeki verilere kendisinin bile erişemediğini dile getirmiştir. Ayrıca yapılan görüşmelerde Adıyaman'da çalışma yürüten sivil toplum örgütlerinin önemli bir kısmının, Adıyaman'da çocuk koruma sisteminin işleyişine ilişkin yeterince bilgi sahibi olmadığı da gözlemlenmiştir.

6 Şubat depremlerinin ardından Adıyaman'da deprem öncesinde çocuklara hizmet veren Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne (ASHİM) bağlı Safvan Çocuk Evleri Sitesi ile Vartana Çocuk Evleri Sitesi boşaltılmıştır. ASHİM yetkilileri depremin hemen ardından bakım hizmeti veren kuruluşların ve hapishanelerin sağlam olup olmadığına bakılmaksızın hızlıca boşaltıldığını ve buradaki çocukların başka kentlere nakledildiğini belirtmiştir. Bu süreçte çocukların ebeveynlerine ve yakınlarına haber verildiğinin bilgisini de paylaşmıştır.

Sürecin hızlı işletilmiş olmasının yanı sıra çocukların gittikleri yerlerde psikolojik destek sürecine dahil olmaları görüşmecilerin altını çizdikleri noktalar olmuştur.

Bu alandaki meslek örgütünden görüşmeciler de bakım hizmeti veren kurumların, devam eden artçı sarsıntılar nedeniyle boşaltıldığını yinelemişler ve sonrasında bu kurumların, farklı alanlarda çalışmak üzere başka kentlerden gelen kamu personelinin barınma ihtiyacı için kullanıldığını belirtmişlerdir.

Adıyaman'da- deprem öncesinde ve sırasında- çocuk evleri sitelerinin dışında ASHİM bünyesindeki Çocuk Evi Koordinasyon Merkezi'ne bağlı 20'ye yakın evde kalan çocuk olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Her birinde 4-5 çocuğun kaldığı bu evlerin depremde zarar görmediği ve risklere karşı önlem amacıyla burada kalan çocukların şehir dışına nakledildikleri bilgisi paylaşılmıştır. Konuyla ilgili meslek örgütü temsilcileri bu binaların zaten belirli şartlara uygun seçildiğini bu nedenle depreme karşı dayanıklılık konusunda sorun yaşanmadığını dile getirmişlerdir. Ancak aynı görüşmeciler bu çocukların başka bir kuruma ya da bir koruyucu aileye mi yoksa ebeveynlerinin yanına mı yollandığına ilişkin bilgi olmadığını; çocukların koruma altına alındıkları biyolojik ebeveynlerinin yanlarına gönderilmesinin büyük bir risk oluşturulduğunu vurgulamıştır. Bu çocukların takibinin çok önemli olduğu tüm görüşmeciler tarafından paylaşılmıştır.

Meslek örgütü temsilcileri, takibi yapılması gereken bir konunun da "Çocuk Destek Merkezleri"nde kalan çocuklar olduğunu ayrıca belirtmişlerdir. Bu konuda kendilerinin de bir bilgiye erişemediklerini dile getirmişlerdir.

Adıyaman'da engelli çocuklara hizmet veren bir kurumun olmadığı, engellilere yönelik hizmet vermesi amacıyla yapılan kuruluşun kadın "konuk" evi olarak kullanıldığı bilgisi görüşmeler sırasında paylaşılmıştır. Engellilerin rapor alabilmek için depremin hemen ardından bir süre şehir dışına çıkmak zorunda kaldıkları, şu an itibarıyla ise raporların yeniden Adıyaman'da alınabildiği belirtilmiştir.

Depremi birinci yılı itibariyle Safvan ve Vartana Çocuk Evleri Siteleri yeniden çalışmaya başlamıştır. Vartana'da 0-6 yaş karma grup ile 13-18 yaş oğlan çocukları için hizmet verilirken Safvan'daki çocuk evleri sitesinde 7-12 yaş karma grup ile 13-18 yaş kız çocuklarına hizmet verilmektedir. Görüşme yapılan kamu kurumu yetkilisi şu anda bu iki kurumda kapasite üstünde çocuk olduğunu, bu nedenle 50 çocuk kapasiteli bir kuruluşun daha açılacağı bilgisini ayrıca paylaşmıştır. Adıyaman'da önümüzdeki dönemde açılması planlanan bir başka kurum da 13-18 yaş grubu engelli çocuklar için bir rehabilitasyon merkezidir.

Görüşmeye katılan bir ASHİM yetkilisi, deprem öncesinde kurumların yeterli olduğunu ancak deprem sürecinde çocukları başka kentlere yollanmak durumunda kaldığını belirtmiştir. Çocukların bir başka kente nakli yapılırken bu yerlerin çocukların akrabalarına yakın yerler olmasına dikkat edildiği bilgisini de paylaşmıştır.

Depremi ardından ASHİM'de iki yeni birim kurulduğu, bunlardan birinin görüşmecinin tanımlamasıyla "öksüz ve yetimler", yani koruma altına alınan çocuklar birimi olduğu, diğeri ise "çocuklar güvende birimi" olduğu belirtilmiştir. Bu birimlerin BM'nin desteğiyle kanunla ihtilafa düşen, ebeveyn kaybı yaşayan, protez nakli, organ nakli gibi süreçler yaşayan çocuklar dahil pek çok çocuk grubuna yönelik çalışmalar yürüttüğü bilgisi verilmiştir.

Ebeveyn Kaybı Yaşayan Çocuklar

Adıyaman'da şu anda ebeveyn kaybı yaşayan çocukların sayısının 800-900 arasında değiştiği, bakanlığın bu çocukları korunmaya muhtaç statüsünde görmediği, akrabalarıyla ilişkileri iyi olduğu için çocukların akrabaları ile yaşamaya yönlendirildiği belirtilmiştir. Çocuklara yönelik akrabaları tarafından gerçekleştirilebilecek ihmal ve istimara dair risklerin il müdürlüğü tarafından takip edildiği ayrıca eklenmiştir.

Görüşmelere katılan sivil toplum örgütü temsilcilerine, çocukların uğradığı hak ihlalleri, çocuklara yönelik şiddet konularında Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne yapılan başvuru sayılarında bir artış olup olmadığı sorulmuştur. Görüşme yapılan sivil toplum örgütü temsilcileri, İl Müdürlüğü'ne yapılan vaka başvurularının sayısındaki değişim konusunda bilgi sahibi olmadıklarını; kendilerinin ve diğer sivil toplum örgütlerinin saha çalışmaları sırasında ihlal vakaları ile karşılaşabildiklerini ve vakaları doğrudan İl Müdürlüğü'ne bildirdiklerini ifade etmişlerdir. Ancak çocuk koruma alanında çalışan meslek elemanları depremi ilk günlerinde kurumların işlevsiz kalması, savcılığın çalışmaması, ASHİM'in acil yardım ve akut ihtiyaçlara odaklanması nedeniyle çocuk hak ihlalleri vakalarının takibinin bir süre durmak zorunda kaldığından söz etmişlerdir. Son birkaç aydır bu konuda eski sistemin işlerlik kazandığını belirtmişler ancak yine de şu anda işleyen sistemin risklerin çok daha arttığı bir dönemde yeterli olmadığını vurgulamışlardır.

Sivil toplum örgütü temsilcileri, sahada karşılaştıkları vakalarla ilgili çoğunlukla anonim bildirimlerde bulduklarını söylemişler ve bunun da vakaların etkili takibi konusunda bazı riskler oluşturabileceğini eklemişlerdir. Anonim başvuruların takibinin etkililiği ASP İl Müdürlüğü temsilcilerine sorulduğunda görüşmeye katılan kişi anonim başvurularda başvuru adını vermese de eğer vaka ile ilgili yeteri kadar bilgi bulunuyorsa, vakanın etkili bir şekilde takip edilebildiğini ancak verilen bilgide eksiklik varsa takipte zorluklar yaşanabildiğini söylemiştir.

ASHİM'in düzenli olarak katıldığı MHPSS toplantılarında Adıyaman'da çocukların karşı karşıya olduğu risklerle ilgili düzenli olarak bilgi paylaşımında bulunulabildiği dile getirilmiştir. ASHİM yetkililerinin bu toplantılara düzenli olarak katılıyor olması ve sivil toplum örgütleriyle ortak çalışma yürütme çabaları oldukça önemlidir.

Geri Çekilen Şikayetler

Başvurulara ilişkin dile getirilen bir konu da başvuruların/şikayetlerin geri çekilmesinde artışlar olmasıdır. Adıyaman Barosu'ndaki avukatlarla yapılan görüşmede avukatlar deprem sonrasında, özellikle konteyner kentlerde, gerçekleşen istismar vakalarında ebeveynlerin ilk olarak bildirimde ve şikâyetinde bulunduğunu ancak sonrasında bu şikâyetten vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Bunun nedenini ise istismarı gerçekleştiren faille aynı konteyner alanında ve yakın mesafede yaşamak zorunda olmanın zorluğu olarak tanımlamışlardır.

Adıyaman'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) bulunmaktadır. Deprem sırasında ÇİM binasının zarar görmesi nedeniyle hizmetlerin adliyede verilmeye devam ettiği belirtilmiştir. ÇİM hala adliye içindeki bir odada hizmet vermeye devam etmektedir. Yakın dönemde Sağlık Bakanlığı'na bağlı açılacak yeni hastanenin içinde yer almasıyla ÇİM taşınacaktır.

Özet olarak, çocuğun ihmal, istismar ve kötü muameleden korunmasına ilişkin görüşme yapılan uzmanların ve kamu idarelerinin sistematik bir veriye sahip olmadığı görülmüş; depremin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen hangi yaş grubunda ve cinsiyette çocuğun, Adıyaman'ın hangi bölgesinde daha fazla risk altında olduğuna ilişkin sağlıklı bir veri olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, çocuğa karşı şiddetle mücadele ederken sivil toplum örgütlerinin müdahale programları oluşturmasını zorlaştırdığı gibi çocukların karşı karşıya olduğu ihlalleri de derinleştirecektir.

Sosyal Yardımlar

Adıyaman'da ebeveynlere yönelik sosyal yardımların valilik ve kaymakamlıklara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile bazı sivil toplum örgütleri tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Ancak buna ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme raporuna ihtiyaç duyulduğu sivil toplum örgütü temsilcilerinden ayrıca belirtilmiştir. Görüşmelerde özellikle mültecilerin bu türlü yardımlardan yararlanamadığı bilgisi paylaşılmıştır. Görüşmecisi bunun değişmesi gerektiğini, bu tür desteğe şu anda en çok göçmenlerin ihtiyacı olduğunu, yoksulluğu çok derin yaşadıklarını belirtmiştir.

Ampute Çocuklar

Her ne kadar Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünde kurulan birimler protez nakli, organ nakli süreci içinde olan çocukları takip ediyor olsa da deprem sırasında enkaz atından çıkartılan ve ampute edilmesi gereken çocuklara ilişkin ellerinde net bir verinin olmadığı İl Müdürlüğünde çalışan görüşmecisi tarafından belirtilmiştir. Ancak hala tedavisi devam eden çocukların varlığını bildiklerini, bu çocukların Sağlık Bakanlığı hastanelerinde tedavilerinin devam ettiğini eklemiştir.

Çocuk Güvenliği ve Toplum Yararına Çalışma Programı

Deprem sonrası süreçte depremden etkilenen illerde toplamda 50 bin "Toplum Yararına Çalışma Programı (TYP)" kapsamında en az 50 bin kişinin işe alınımının yapıldığı belirtilmektedir. Adıyaman Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü ile Adıyaman Valiliği arasında düzenlenen TYP programı kapsamında da en az 15 bin kişinin işe alınımının yapıldığı görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Bu kişilerin çoğunluğunun konteynerkentlerde istihdam edildiği belirtilmiştir.

Konteynerkentlerin içinde teknik destek vb. işlerde görev yapan bu kişiler geçici barınma alanlarında çocukların her an ulaşabileceği, temas kurabileceği kişiler olmasına karşın bu kişilere yönelik çocuk güvenliği, çocuk koruma prosedür ve yaklaşımı konusunda güçlendirici çalışmalar yapılmamıştır.

Kamuda çalışan bir meslek elamanı tarafından takip edilen bir vakada bir kız çocuğu maruz kaldığı bir istismar vakasını bulunduğu konteynerkente alanında TYP kapsamında işe alınan görevliye anlatmıştır. Bu kişi istismar vakasına ilişkin prosedürü ve süreci bilmediği için olayı ASP'nin ilgili birimine gizlice bildirmesi gerekirken bir sürü kişiye anlatmış ve topluluğun vakayı öğrenmesine, çocuğun özel hayatının korunma hakkının ihlaline yol açmıştır. Bu kişi ayrıca süreci ve prosedürleri bilmediği için çocuğu yanlış yönlendirmiştir. Meslek elemanı; vaka kendisine geldiğinde istismara maruz kalan çocuğa konuyu neden bu kişiye anlattığını sorduğunda, onunla arasının çok iyi olduğu yanıtını almıştır. Çocuğa dolaylı ya da doğrudan hizmet üreten kişilerin çocukla kuracağı mesafenin oldukça önemli olduğu deprem, sel vb. kriz dönemlerinde çocuk odaklı olmayan personel politikası çocuk güvenliği bakımından sıkıntılar yaratmaktadır.

Deprem Sonrasında Çocuk Koruma Açısından Ortaya Çıkan Riskler

Raporlama sırasında görüşmecilere depremin gerçekleştiği tarihten bir yıl sonra, şu an için çocuk korumaya ilişkin devam eden, yeni ortaya çıkan riskler ve ihtiyaçlar sorulmuştur. Görüşmecilerin değindikleri riskler ve tespitler şöyledir:

- Kent nüfusunun çoğunluğu konteyner kentlerde kalmaktadır. Buraların mimarisi, yerleşimi diğer özellikler çocukların mahremiyetini de gözetecek şekilde yani "çocuk odaklı" tasarlanmamıştır. Özellikle yan yana ve çok yakın mesafede yerleştirilen konteynerler arasında bazı boşluklar bırakılmıştır. Bu boşluklar bazı konteyner kentlerde "tel çim" ile kaplanmış böylece konteyner kentler içinde gözlemlenmesi zor, kapalı alanların oluşmasına neden olunmuştur. Bu kapalı alanlar istismar faileri için elverişli olup çocuklar için güvenli değildir. Son dönemlerde, farklı konteyner kentlerdeki bu kapalı alanlarda gerçekleşen istismar vakaları bildirimleri yapılmıştır
- Çoğu konteyner kentte yeteri kadar ışıklandırma bulunmamaktadır. Bu durum çocuk güvenliği açısından riskler oluşturmaktadır.
- Çoğunlukla 5-6 kişilik kalabalık nüfus şeklinde yaşanan konyetner, bu nüfus için oldukça dar bir yaşam alanıdır. Yaşam alanlarının dar olması çocukların özellikle yaz ve bahar dönemlerinde ev dışında uzun vakit geçirmesine yol açmaktadır. Kalabalık yaşam alanlarında yaşamın dışarıya kayması, çocukları istismara açık hale getirmektedir.

- Konteyner kentlerinin etrafı çevrili olmayıp bu durum da çocuk koruma açısından çeşitli riskler oluşturmaktadır.
- Temel ihtiyaç malzemelerin dağıtımı sırasında hak temelli olmayan yaklaşım, özellikle akut dönemlerde dağıtımın çocuklar tarafından tanınmayan, yabancı kişiler tarafından yapılmasının yanı sıra dağıtım sırasında dağıtımı yapan kişilerin duygusal tutumları çocukların diğer insanlarla temas düzeyini artırmış, kişisel sınırları ortadan kaldırmış, mahremiyetini ihlal etmiştir. Bu durum çocukları yabancılara karşı savunmasız hale getirebilmektedir. Dağıtımların doğrudan çocuklara değil ailelere yapılması yoluyla bu riskler bertaraf edilebilirdi.
- Konteyner kentlerde güvenliğin rotasyon ile Adıyaman'a görevlendirmesi yapılan polis ve jandarma personeline oluşması, bu kişilerin çocuk güvenliği ve çocukların korunmasına ilişkin yeteri kadar hak temelli yaklaşıma sahip olmayışı çocuk güvenliği açısından bazı riskler oluşturmuştur. Sivil toplum örgütü temsilcileri ve meslek elemanları buna ilişkin şüpheli durumlarla karşılaştıklarını, ancak bildirimde bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

3.6. Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme, kamu kurumlarının faaliyetlerinin denetlenmesine, demokratik ve aktif katılımın sağlanmasına olanak tanır. Bilgiye erişim, şeffaflığı ve hesap verilebilirliği sağlamak için önemli bir araçtır. Kriz süreçlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi açısından kritik olan bu hak ihlal edildiğinde, çocukların daha fazla görünmezleştigi süreçlerde demokratik aktif katılımının ihlal edilmesine yol açar.

Depremi ardından çocuklara yönelik, sistematik olarak çocuk dostu bilgilendirmelerin yapılmadığı, konteyner kentlerin içinde çocukların bilgi alabileceği, şikayetlerini paylaşabileceği, önerilerini paylaşabileceği herhangi bir mekanizmanın kurulmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle, öncelikle çocukların bilgi edinme hakkının hayata geçmediği gözlemlenmiştir.

Bununla birlikte kamu otoritelerinin çocuklarla ilgili sistematik ve ayrıştırmış bir şekilde veri paylaşmadığı, paylaşılan bilgilerin çoğunlukla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adıyaman Valisi gibi yetkililerin Adıyaman'a geldiğinde kamuoyu ile paylaştığı bilgilerle sınırlı olduğu görülmektedir.

Kamu otoriteleri, sivil toplum örgütlerinin de dahil olduğu toplantılarda bilgi paylaşmaktadır ancak bu, çocukların, bakım verenlerinin, halkın bilgi edinme hakkını karşılayabilecek bir durumu ifade etmemektedir.

3.7. Yeniden İnşa Süreçleri ve Çocuk Katılımı

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ağustos ayında; Adıyaman'da toplamda 64 bin 811 konut ve köy evi yapılacağını, bunlardan temeli atılan 4 bin 629 konutun yapımının sürdüğünü, ihalesi gerçekleştirilen bin 425 konutun inşaatına ise kısa sürede başlanılacağını açıklamıştır.²⁷

TMMOB'nin Ekim ayında yayınladığı rapora göre ise Emlak Konut; ihalesi yapılan konut sayısı 21.906 olmasına karşın temeli dökülen konut sayısı 7.030'dur. TOKİ; ihalesi yapılan konut sayısı 4.656 temeli dökülen konut sayısı 3.960'dır. Çevre Şehircilik Yapı İşleri; ihalesi yapılan köy evi konut sayısı 6.290 temeli dökülen köy evi konut sayısı 1.445'dir. Sonuç olarak; Adıyaman'da ihalesi yapılan toplam konut sayısı 32.852 olmasına karşın temeli dökülen toplam konut sayısı 12.435'dir.

Toplumsal Yeniden Bir İnşaa...

Raporlama sürecine katılan görüşmeciler; konutların inşa edilmesini sevindirici bulurken yeniden inşa süreçlerinin bununla sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim Avrupa Kentsel Şartının odaklandığı başlıklar da bunu öngörmektedir.

Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa Konseyi'nin kentsel politikalarını²⁸ temel olarak oluşturulmuş ve aşağıda dört temel ilkeye odaklanmıştır.

***Fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi,
Mevcut konut stokunun iyileştirilmesi,
Şehirlerde sosyal ve kültürel fırsatların yaratılması,
Toplumsal kalkınma ve halkın katılımının özendirilmesi***

Ayrıca yine Avrupa Kentsel Şartının²⁹ temel ilkelerinden birisi Kent yönetimi ve planlamasına halkın katılımıdır.

Türkiye'de yerel yönetimlerin verdiği kararlara katılım hakkı ile ilgili mevzuatta diğerlerine kıyasla en açık ve kapsamlı tanımlama 5393 sayılı³⁰ Belediye Kanunu'nda ve Kent Konseyi Yönetmeliği'nde yer almaktadır. Ayrıca Kent Konseyi Yönetmeliği, yerel yönetimlerle ilgili düzenlenen yönetmelikler arasında çocukların katılımı ilk defa Kent Konseyi Yönetmeliği'nde "yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol oynamak" şeklinde açıkça tanımlanmıştır.³¹

Depremi üzerinden geçen bir yıl boyunca yeniden inşa farklı biçimlerde tartışmalara açılmıştır. Bu süreçte Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ise Hatay ve Adıyaman illerinde tasarım ve planlama süreçlerini yürütmek üzere Türkiye Tasarım Vakfı ile protokol imzaladığı anlaşılmıştır.³² Vakıf, Adıyaman Belediye Başkanı Süleyman Kılınç'ın da katılımıyla 15 Eylül tarihinde, İstanbul'da "Adıyaman'ın İhyası Çalıştayı" isimli bir çalıştay düzenlemiştir. Çalıştaya farklı gruplardan önderlerin ve uzmanların katıldığı belirtilmiştir. Ancak raporlama sürecinde yapılan görüşmelerde iki görüşmeci dışında bu çalıştaydan haberdar olan bulunmamaktadır.

²⁷ Bkz. <https://csb.gov.tr/bakan-ozhaseki-deprem-bolgesinde-yaralar-sariliyor-bakanlik-faaliyetleri-38764>

²⁸ Avrupa Kentsel Şartı, ikinci ve üçüncü kez yenilenen, 30 yıllık bir geçmişi olan zemine sahiptir. Avrupa Kentsel Şartı'na dair daha fazla bilgi edinmek için şu yayına göz atabilirsiniz: "Yenilenen Avrupa Kentsel Şartı ve Belediyeler", Kasım 2023. Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, No: 23. Marmara Belediyeler Birliği: <https://marmara.gov.tr/uploads/kentsel-sart-raporu.pdf>

²⁹ <https://www.ihd.org.tr/kentlhaklarinin-kavramsal-temeller/>

³⁰ 5393 Sayılı Belediye Kanunu, Hemşehri Hukuku'nu düzenleyen 13'üncü madde.

³¹ Kent Konseyi Yönetmeliği, Madde 6.

³² Bkz. <https://www.birgun.net/haber/kentleri-yandaslara-emanet-ettiler-488626>

Yeniden inşa süreçlerinde aktif rol oynayacak Tasarım Vakfı ile ilgili kamu oyunda bazı tartışmalar yaşanmıştır. Vergiden de muaf tutulmuş olması ve vakfın yönetim kurulu başkanının pek çok kamu ihalesini yürüten Kalyoncu Holding'in yöneticisi olması bazı tepkilere yol açmıştır. Şehir Plancıları Odası ise bir basın açıklaması yayınlamış ve şu ifadeleri kullanmıştır:

En temelde, depremde yıkıma uğramış bölgenin tamamının kapsamlı bir şekilde ele alınarak kalkınma politikalarının kurgulanması, farklı ekonomik sektörlerle birlikte bölgedeki yaşamın yeniden canlandırılması ve bölgesel ölçekten, kent, mahalle ve sokak ölçeğine kadar şehircilik ilke ve esasları çerçevesinde, halkın karar alma süreçlerine katılımının sağlandığı bir sürecin ilerletilmesi gerekirken, parçalı ve projeci yaklaşımla, kent merkezinin farklı mimarlık firmaları arasında parsellenmesi ve paylaştırılması eliyle yıkıma uğramış yerleşim alanlarımızın yeniden ihya edilmesini beklemek, sonu hüsrana varacak bir yaklaşımdır."

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. Maddesine göre çocukların yeniden inşa çalışmalarında katılımının sağlanması gerekmektedir. Çocuk dostu kentler inşa etmek için çocukların karar alma süreçlerine dahil edilmesi, devletin çocuk hakları yükümlülüğüdür. Ancak henüz çocukların katılımının söz konusu olduğu bir çalışma başlamamıştır.

3.8. Psikososyal Destek

Devletin deprem sonrasında psikososyal destek sağlama yükümlülüğü, bir dizi uluslararası sözleşme ve belgeye dayanmaktadır. Bu yükümlülükler, depremden etkilenenlerin ruhsal sağlığını koruma ve toplumun psikososyal iyilik halini güçlendirmek amacıyla ortaya konmuştur.

Bu yükümlülükleri destekleyen bazı önemli uluslararası belgeler:

Sendai Çerçevesi (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction) 2015-2030:

Sendai Çerçevesi, afet riskini azaltma konusunda bir rehberlik belgesidir. Bu çerçeve, afet sonrası toparlanma süreçlerinde psikososyal destek ve ruhsal sağlık hizmetlerinin önemini vurgular. Devletler, afetzedelerin psikososyal ihtiyaçlarını değerlendirmek ve karşılamak üzere planlar oluşturmalıdır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İnsan Hakları Sözleşmeleri:

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer birçok insan hakları sözleşmesi, yaşam hakkını koruma ve insan onurunu gözetme ilkesini içerir. Bu çerçevede, devletlere afet sonrasında psikososyal destek ve ruhsal sağlık hizmetleri sağlama yükümlülüğü düşer.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme:

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukların yaşam hakkını koruma ve geliştirme amacını taşır. Afet durumlarında çocukların psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak, bu sözleşme kapsamında devletlere düşen bir sorumluluktur.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Acil Durum Rehberleri:

Dünya Sağlık Örgütü acil durum rehberleri aracılığıyla, devletlere afet durumlarında psikososyal destek ve ruhsal sağlık hizmetlerini yönetme konusunda rehberlik sağlar. Bu rehberler, toplumların afet sonrası psikososyal iyilik hallerini güçlendirmeyi amaçlar.

Bu uluslararası sözleşmeler ve belgeler, devletlere deprem sonrasında depremden etkilenenlerin psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumun ruhsal sağlığını desteklemek için gerekli adımları atmaları konusunda çeşitli yükümlülükler yükler. Bu çerçevede, devletlerin psikososyal destek hizmetlerini planlaması, koordine etmesi ve uygulaması, uluslararası normlara uygun bir şekilde afet sonrası toparlanma sürecine katkıda bulunmalarını sağlar.

Devletlerin bu tür dönemlerde insan haklarına dayalı çalışmalar yürüten ulusal ve yerel düzeyde sivil toplum örgütleri ile işbirliği kurması ayrıca önemlidir.

Adıyaman'da 6 Şubat Depremlerinin ardından, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nün basına yönelik verdiği bilgilere göre³³, depremin psikolojik etkisini en aza indirmek amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü koordinasyonunda psikososyal destek çalışmaları, geçici barınma merkezlerinde oluşturulan çocuk dostu alanlarda sürdürülmüştür. Müdürlüğün verilerine göre, 351 bin 414 çocuğa bu kapsamda hizmet verilmiştir. 116 çocuk gelişimci başta olmak üzere, çocuk dostu alanlarda psikologlar, psikolojik danışmanlar, sosyal çalışmacılar ve öğretmenler tarafından Adıyaman merkezde 21, Besni, Çelikhan, Gölbaşı ve Kahta ilçelerinde 7 çocuk dostu alan ile birlikte toplam 28 alanda hizmet verilmiştir.

Çocuklarla yürütülen psikososyal destek çalışmaları kapsamında, 134 bin 997 çocuk ile psikolojik ilk yardım, 48 bin 205 çocuk ile psikoeğitim ve eğitim, 4 bin 950 çocukla grupla psikolojik danışmanlık, 6 bin 663 çocukla bireysel görüşme, 156 bin 280 çocukla sosyal iyileştirme çalışması yapılmıştır. İl müdürlüğünün verdiği rakamlara rağmen, Adıyaman'da çocuklara yönelik psikososyal destek çalışmalarına ilişkin görüşmecilerin vurguladığı en önemli nokta destek süreçlerinin her bir çocuk için erişilebilir olmaması olmuştur.

ASHİM'de görev yapan bir görüşmeci; deprem sonrasında psikososyal destek programlarında travmatik yaşantıyı atlatamamış, böylesi bir desteğe daha fazla ihtiyaç duyan çocukları önceliklendirdiklerini belirtmiştir. Özellikle deprem öncesinde hak ve özgürlüklere erişimde dezavantajlı olan ve depremden sonra daha da dezavantajlı hale gelenlere daha fazla yoğunlaştıklarını belirtmiş ve öncelik sürecinde diğerlerinin incitilmemesine dikkat ettiklerini vurgulamıştır.

Kamuda çalışan ve meslek odası temsilcisi olan görüşmeciler; Adıyaman'da psikososyal destek (PSD) çalışmaları için kadrolu olmayan, sözleşmeli sosyal çalışmacıların işe alındığını belirtmişler ve bu kişilerin çocuklara yönelik PSD alanında çalışmalarında yer almalarının riskli olduğu düşüncesini paylaşmışlardır. Kadrolu olmanın çocuklar açısından bazı riskleri bertaraf edebileceğine dair deneyimlerini paylaşmışlardır.

³³ <https://www.haberler.com/yerel/adiyaman-da-depremden-etkilenen-cocuklara-psikososyal-destek-16808679-haberi/>

Sahada farklı alanlarda çalışmalar yürüten sivil toplum örgütü temsilcileri ve uzmanları, çocuklara yönelik psikososyal hizmetler açısından konteyner kentler arasında farklılıklar bulunduğuna dikkat çekmişlerdir. Bazı konteyner kentlerde 4-5 sivil toplum örgütü çocuklara yönelik psikososyal destek çalışması yürütürken, bazılarında tek bir kurumun bulunmasının ve bu durumun o konteyner kent alanında yeterli hizmetin verilmesini engellediğini paylaşmışlardır. Bu nedenle konteyner kentler arasındaki farklılıklar çocuklara yönelik PSD çalışmalarında da eşitsizliklere yol açtığını ifade etmek mümkündür.

Psikososyal Destek Çalışmalarında Sivil Toplumla İşbirliği

ASPB, genel olarak deprem bölgesinde psikososyal destek çalışması yürütmek isteyen sivil toplum örgütlerine yönelik işbirliği yapmak üzere 13 Şubat 2023 tarihinde bir başvuru süreci başlatmıştır. Bu başvuru sürecinde çalışma yapmak isteyen kuruluştan; kurumu ve yapmak istediği çalışma hakkında bilgiyi paylaşmaları istenmiştir. Adıyaman'da bu tür başvuru yapan kuruluşların çoğuna olumlu yanıt verilmişse de uzun yıllar çocuk hakları alanında hak temelli çalışan bazı derneklerin başvuruları yanıtızsız bırakılmıştır.

Hangi kriterlere göre kimin nasıl değerlendirme yaptığının açık olmadığı başvuru süreci bu anlamda şeffaf olmadığı düşünülmektedir. Başvuru sürecinin çocuk hakları açısından riskli bir yanı, deprem sonrasında çocuklara hizmet verecek çocuk güvenliği/çocuk koruma politika belgesi gibi bazı iç düzenleyici belgelere sahip olup olmadığının sorulmamış oluşudur. Her ne kadar bakanlığın Afet Ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Akreditasyon Kılavuzu³⁴ bulunuyorsa da, bu kılavuzda çocuk koruma/çocuk güvenliğine dair bir kriter yer almamaktadır. Oysa kriz durumlarında çocuk koruma/çocuk güvenliği yaklaşımıyla çalışmak, buna ilişkin iç düzenleyici belgelere sahip olmak uluslararası bir standart halini almıştır. Ancak Bakanlık bu standardı başvuran örgütlerde aramamıştır.

Adıyaman'da her konteyner kentte ASHİM'in bir birimi olduğu tüm görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Burada 2-3 kişilik personelle psikososyal destek çalışmasının yürütüldüğü ayrıca vurgulanmıştır. Bazı görüşmeciler özellikle kalabalık nüfuslu konteyner kentlerde yapılan psikososyal destek programının çok yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Daha çok tarama yapıldığını, bireysel destek programlarının ise çok az gerçekleştirildiğini söylemişlerdir.

Bireysel destek programlarına ilişkin altı çizilen bir başka konu da sivil toplum örgütlerinin gerçekleştirdiği birey görüşmelerine ilişkin ASHİM'in sivil toplum örgütlerinden rapor istemesidir. Bu durum mesleki etik açısından sıkıntılar içermektedir. ASHİM başvuru sürecini kabul ettiği örgütlerden ayrıca haftalık düzenli raporlar da talep etmektedir.

ASHİM tarafından konteyner kentlerde yürütülen psikososyal destek programlarında çoğunlukla şehir dışından, görevlendirme ile gelen insanlar bulunmaktadır. Bu kişiler rotasyonla çalışmaktadır. Bu da çocuk ve çalışan arasında güven ilişkisinin zedelenmesine yol açmaktadır.

Psikososyal destek süreçlerine ilişkin bir başka konu da, bu programlara sadece geçici barınma merkezlerinden kalanların ulaşabiliyor oluşudur. Halbuki yapılan görüşmelerde kendi evlerine dönen ya da akrabalarının yanında, mahallelerde yıkılmamış binalarda yaşayan çocukların sayısının da fazla olduğu belirtilmiştir. Bu çocuklara özgü bir destek mekanizması ne yazık ki çalışmamaktadır.

Bir başka konu da, çocukların yakınları olan ya da onlara hizmet üreten yetişkinlere yönelik psikososyal destek programlarının yetersiz oluşudur. Adıyaman'daki konteyner kentlerde doğrudan çocuklarla çalışan bir saha uzmanı, çalıştıkları çocukların ebeveynlerinin de desteğe ihtiyaç duyduğunu gözlemlediklerini, bu yüzden çocuklarla çalışırken onlara yönelik de grup ya da bireysel destek programları uyguladıklarını söylemiştir. Ancak

³⁴ <https://istanbul.afad.gov.tr/afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek-akreditasyon-kilavuzu>

bu durum sistematik bir çerçevede yapılmamaktadır ve konteyner kentlere göre değişkenlik göstermektedir. Bazı konteyner kentlerde ebeveynlere yönelik çalışmalar bulunmamaktadır.

Başka bir saha uzmanı görüşmeci ise çocuklara doğrudan ya da dolaylı hizmet üreten kişilerin de böyle bir desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Örneğin, belediye çalışanları depremin ilk anından itibaren çok ağır koşullarda günlerce çalışmaya devam etmiş, özellikle bazı birimler (itfaiye, mezar işleri gibi) çok daha ağır koşullarda yer almışlardır. Ancak bu kişilere yönelik sivil toplum örgütlerinin küçük çabaları dışında sistematik bir program bulunmamaktadır.

Çocuklara yönelik psiko-sosyal destek çalışmaları etkileyen bir başka durum da devam eden artçı depremlerdir. Saha uzmanı görüşmeciler; her bir depremin çocuklardaki travmatik yaşantıyı tetikleyebildiğini bildirmiştir. Bunun nedeni, çocuklara yönelik, onların gelişimsel özelliğine uygun bilgilendirme mekanizmalarının ve araçlarının bulunmayışını paylaşmışlardır. Örneğin, bir deprem olduğu anda konteynerlerin yıkılmayacağı bilgisi çocuklara verilmediği için devam eden depremlerde kaygı bozukluğu derinleşen çocuklar olduğu bildirilmiştir.

Çocuklarla psiko-sosyal destek çalışmaları yapmak üzere bir konteyner kentlere giden uzmanlar, bu çalışmalardan önce kendilerine çalışacakları çocuk gruplarına dair yeterince bilgilendirme yapılmadığını da ifade etmiştir. Görüşme yapılan bir uzman örneğin atölyeye gelen çocuklardan birinin ebeveyn kaybı olduğunu bir başka çocuktan öğrendiğini ifade etmiştir. Görüşme yapılan uzman, çok fazla can kaybının olduğu bilirse de, birlikte çalışma yürütülecek çocuklardan hangisinin özel ihtiyaçları olabileceğini, hangisini daha fazla gözlememesi gerektiğini bilmeye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir.

3.9. Ebeveynlerin Ekonomik Durumları

Görüşmeciler, raporlama sırasında çocukların ebeveynlerinin deprem sonrasında gittikçe kötüleşen ekonomik koşullarına vurgu yapmışlardır. Sahada çocuklarla ve ebeveynlerle görüşmeler yapan bir saha uzmanı; ailelerin derinleşen bir yoksulluk içinde olduğunu ve bunun pek çok açıdan çocukları da etkilediğini dile getirmiştir. Esnaf olan ebeveynlerin, deprem sonrasında iş yerlerini desteklenmesinin yeterli bulmadığını dile getirdiğini belirtmiştir. Aynı görüşmeci, bazı konteyner kentlerde AFAD tarafından dükkan alanlarının oluşturulduğunu, bu şekilde esnafın desteklenmeye çalışıldığını dile getirmiştir. Ancak oluşturulan dükkanların destek duyan tüm esnafı karşılayacak kadar olmayışı, sorunun devam etmesine yol açtığını söylemiştir.

Görüşmecilere deprem sonrasında işsiz kalan ebeveynlere dair gözlemleri de sorulmuştur. Dükkanı yıkılmış olan kişilerin yeni bir dükkan kurmada zorlandığını, bu yüzden işsiz kalanların da olduğu belirtilmiştir.

3.10. Cezasızlıkla Mücadele – Hesap Verilebilirlik

Devletlerin temel yükümlülüklerinde birisi de insan haklarına ilişkin ihlaller konusunda hesap verebilir olmalıdır. Kriz dönemlerinde, fiziksel, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yanında yasal ve hukuki süreçlerin işletilmesi de iyileştirme aşamasının gerekliliğidir.

Ancak henüz güvenli bina standartlarının çok altında kalan sayısız inşaat projesini onayladıkları veya deprem riskinin yüksek olduğu bir bölgede yapısal sorunları olduğu bilinen binalarda yaşayan insanları korumak amacıyla önlem almadıkları için yargılanan tek bir kamu görevlisi, seçilmiş belediye başkanı veya belediye meclisi üyesi olmadı.”³⁵

6 Şubat Depremleri’nde 50 binden fazla insan yaşamını kaybetti, 100 binlerce insan ise yerinden edildi. Yıkılan yapılara ilişkin depremden sonraki haftalarda birçok kişi gözaltına alındı, tutuklandı. Geçtiğimiz aylarda müteahhitler, yapı denetçileri ve teknik personel hakkında davalar açıldı.

Türkiye’de geçmişte de deprem davalarının çoğunda sanıklar, 2 ila 22 buçuk yıl arasında hapis cezası verilen "bilinçli taksirle ölüme ve yaralanmaya neden olma" suçuyla yargılandılar. Bu davalarda sanıklar ya alt sınırdan ceza almış ya da para cezasına çevrilmiştir. Türkiye’nin yakın deprem tarihindeki yargı süreçleri, 6 Şubat depremlerinin ardından da kamuoyunda bir “cezasızlık politikası” endişesi yaratmıştır. Nitekim depreme maruz kalan ilçe ve kent belediyelerindeki ilgili sorumluların büyük çoğunluğu hakkında herhangi bir soruşturma süreci başlatılmaması da bu kanıyı destekleyen bir diğer unsurdur.

6 Şubat depremlerinin ardından açılan ilk davalardan biri Adıyaman’da yıkılan Grand İsiyas Otel’in Davası. Otelin yıkılması sonucu 26’sı KKTC’den voleybol turnuvası için gelen çocuklar olmak üzere 65 kişi yaşamını kaybetti. Otelin yıkılmasıyla ilgili olarak Adıyaman Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başlatılan soruşturmada, 5’i tutuklu 11 sanık hakkında "bilinçli taksirle birden fazla kişinin ölümüne ve yaralanmasına neden olma" suçundan 2 yıl 8'er aydan 22 yıl 6'şar aya kadar hapis cezası talep edilirken, 17 Kasım 2023 tarihinde hazırlanan iddianame Adıyaman 3. Ağır Ceza Mahkemesi’ne sunulmuştur. Yakınlarını kaybeden aileler ise sanıkların “olası kast” ile yargılanmasını istiyor. Soruşturma sürecinde; kaçak kat çıkılması, on yıl kadar kaba inşaat olarak atıl vaziyette durmuş olması sebebiyle korozyona uğraması, konut ruhsatının otele çevrilmesi gibi birçok usulsüz ve risk yaratan durum bilirkişi raporlarında ortaya çıkmıştır.

İlk Duruşma görüldü..

Adıyaman 3. Ağır Ceza Mahkemesi’nde 3 Ocak 2024 tarihinde başladı. Otelde yakınlarını kaybeden 127 kişi mahkemeye müşteki sıfatı ile katıldı. Dört gün süren davanın ilk duruşmasında, mahkeme heyeti, tutuklu yargılanan Ahmet Bozkurt, Mehmet Fatih Bozkurt, Efe Bozkurt, Halil Bağcı ve Erdem Yıldız’ın tutukluluklarının devamına; tutuksuz yargılanan Seda Bozkurt Zeren, Şule Bozkurt Özbek, Ulviye Bozkurt, Hasan Aslan, Mehmet Göncüoğlu’nun ise adli kontrol tedbiriyle tutuksuz yargılanmalarının devamına karar verdi. Bir sonraki duruşma, 26 Nisan 2024 tarihinde görülecek.³⁶

³⁵ Bkz. İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün (Human Rights Watch) yaptığı açıklama (İstanbul, 2 Şubat 2024)

³⁶ Bkz. <https://t24.com.tr/haber/isias-oteli-davasi-dorduncu-gununde,1146277>

Aileler dernek kurdu: Kayıplarımızın adını sonsuza dek yaşatmak istiyoruz

Yaşamını kaybeden 26 çocuğun yakınları tarafından sporcu çocuklar için **Şampiyon Melekleri Yaşatma Derneği** kuruldu. Dernek başkanı Ruşen Karakaya derneğin amacını 4 Mayıs günü Cumhuriyet'e şöyle anlatmıştı:

"Davamızı tek bir çatı altında takip etmek ve en önemlisi çocuklarımız, öğretmenlerimiz ve ailelerimizin, kayıplarımızın adını sonsuza dek yaşatmak... Çocuklarımızın kurtarılmasına bir olanak dahi sağlamadı bu bina, tek 1 yaşam üçgeni yok, canlı canlı gömüldü kum çakıl yığınlarının altına çocuklarımız, öğretmenlerimiz ve ailelerimiz... Bunu asla kabul etmiyoruz ve bu yüzden bir olup kenetlendik.... Spor salonuyla, kütüphanesi ile kültür merkezi, yüzme havuzu ile tüm halkın, gençlerin yararlanabileceği bir eğitim kompleksi yapmak."³⁷

3.11. Adıyaman'da Sivil Toplum Örgütleri

6 Şubat Depremlerinin ardından pek çok sivil toplum örgütü afet sonrası çalışmalara destek olmak için Adıyaman'a gelmiştir. Sivil toplum örgütlerinin çalışma yöntemleri birbirinden farklılık göstermektedir. Kimi sivil toplum örgütü Adıyaman'da bir sivil toplum örgütüyle partnerlik kurarak destek çalışmalarını, Adıyaman'a belirli bir süre içerisinde gidip gelerek yürütmekteyken, kimisi ise çalışma ve yaşam alanı kurarak Adıyaman'da sabit kalarak çalışmalarını yürütmektedir.

Adıyaman'da deprem sonrası çalışmalarını odağına alarak çalışmalarını sürdüren en az 60 sivil toplum örgütlenmesi bulunmaktadır. Bu sivil toplum örgütlenmelerinin içinde meslek odaları, sendikalar, inisiyatifler, sivil toplum örgütleri bulunmaktadır.

Mevcut durumda Adıyaman merkez ve ilçelerde yalnızca çocuk hakları çalışmalar temelinde olan ve sabit kalan yalnızca 5 sivil toplum örgütlenmesi bulunmaktadır.

Çalışma alanı daha geniş olan, ancak çocuklarla da çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri de bulunmaktadır. Bunların sayısı ise en az 28'tir.

Çocuklarla çalışma yürüten sivil toplum örgütlenmelerinin çoğu, çocuklarla psikososyal destek çalışmalarına ve insani yardım çalışmalarına dayalı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Çocuk hakları örgütlenmeleri ise, psikososyal destek çalışmalarına ek olarak, çocuğun katılım hakkını temel alan çalışmalar yürütmeye de gayret etmektedir.

Sivil toplum örgütlerinde akut dönemin ardından çocuk koruma sorumlusu kişilerde istihdam edilmeye başlanmıştır. Ancak koruma perspektifi, risklere müdahale ile sınırlıdır. Gerçekleşen ihlallere yönelik politika talebinde bulunan bir çerçeveye sahip değildir.

³⁷ Bkz. <https://bulten.cocukhaklarimerkezi.org.tr/tag/2-sayi/>

4. SONUÇ VE ÖNERİLER, TEMEL İHTİYAÇLAR

6 Şubat depremleri geniş bir coğrafyada olduğu gibi Adıyaman'da da binlerce çocuğun yaşamını etkilemiştir. Çocukların yaşamındaki bu etkinin depremin tüm sonuçlarını kapsayan tek bir tanımı bulunmamaktadır.

Deprem gibi afetlerin yarattığı kriz durumları mevcut olan eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle kriz dönemlerinde ve sonrasında yürütülecek politikaların çocuk hakları temelli olması çok önemlidir.

Depremlerin birinci yıl dönümünde Adıyaman'da çocukların durumuna ilişkin gözlem ve tespitleri içeren bu rapor, birinci yılın ardından politika ve uygulamaların iyileştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

- Kent nüfusunun çoğunluğu geçici barınma alanı olan konteynerkentlerde kalmaktadır. Bu nedenle öncelikli ihtiyaç yaşamın, 21 m²'lik geçici barınma alanlarında değil insan odaklı tasarımla ve katılımcı süreçle planlanarak oluşturulmuş, dayanıklı ve kalıcı mekanlarda sürdürülmesinin sağlanmasıdır.
- Adıyaman'da ağır hasarlı binaların yıkımı devam etmektedir. Bu yıkımlar gerçekleştirilmeden önce bilgi verilmesi, okulların çevresindeki bina yıkımlarının akşam saatlerinde gerçekleştirilmesi hem çocukların kaygı ve tedirginlik yaşamamaları hem de fiziksel güvenlik açısından önemlidir.
- Konteynerkent dışındaki alanda hala yıkımların sürmesi, yeni deprem olasılığının yarattığı korkular ve öngörülemeyen pek çok risk nedeniyle çocuklar için yaşadıkları yerler daha güvensiz hale gelmiştir. Pek çok bakımveren çocukları konteynerkent dışına bir yetişkin refakati olmaksızın gönderemez haldedir. Dolayısıyla çocukların yaşamları çoğunlukla konteynerkent ve okullarının etrafında sürmektedir. Bu temel yaşam alanlarının yanı sıra kentlerdeki tüm yıkım, inşa, düzenleme faaliyetlerinde çocukların öncelikli yararının gözetilmesi gereklidir.
- Geçici barınma alanları olarak kullanılan her bir konteynerkent yerleşim planlaması birbirinden farklıdır. Bununla birlikte çoğu yerleşim ve diğer özellikleri bakımından çocukların mahremiyetini de dahil ihtiyaçlarını gözeterek şekilde "çocuk odaklı" tasarlanmamıştır. Bu alanların çocukların korunmasını ve güvenliğini incelemesinin yanı sıra gelişimini destekleyecek nitelikte düzenlenmesi önemlidir. Işıklılandırılmadan, çocukların akranlarıyla biraraya gelebilecekleri alanların oluşturulmasına kadar konteynerkentleri çocuk odaklı şekilde iyileştirilmesi gereklidir.
- Çocukların eğitim hakkına ilişkin; öncelikle geçici barınma alanlarına uzak mesafeli okullara eğitimci ve öğrencilerin ücretsiz ve güvenli ulaşımının sağlanması çok önemlidir. Çocuklar için kent içinde, kütüphane gibi daha fazla ortak alan oluşturulması da çocukların deprem sonrasında yeniden güçlenmesine, iyileşmelerine destek olacağı düşünülmektedir.
- Adıyaman'da okul binalarının hasar tespitinin ilk günlerde hızlıca yapılmış olması çok olumludur. Ancak okul binalarının yetersizliği dolayısıyla ikili eğitime geçilmiş olması çocuklar arasında sayısı eşitsizlik yarattı için bir an evvel değişmelidir. Ayrıca konteynerkentlerde verilen eğitim hizmetlerinin güvenli yapılara taşınması ile ilgili planlama çocukların bakımverenleri başta olmak üzere kamuoyuna açık bir şekilde paylaşılmalı, daha da önemlisi konteynerlerde eğitimlerini sürdüren çocukların bu konuda çocuk dostu bir şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Halihazırda uygulanan kaynaştırma programlarının da, bu koşullarda en etkili ve çocuk haklarına saygılı şekilde yürütülebilecek bir sistemin kurulması sağlanmalıdır.

- Çocuklara doğrudan hizmet veren öğretmen, hekim, sağlık personeli, sosyal hizmet uzmanı gibi meslek elemanlarının iyi olma halini destekleyecek sistematik bir programın uygulanması çocukların da iyi olma halini olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca deprem bölgesine ataması/görevlendirilmesi yapılan meslek elemanlarının çocuklarla güven temelli ilişki kurabilmelerini sağlayacak, onların bu döneme has ihtiyaçlarına yönelik güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Deprem sonrasında ampute çocuklara ilişkin net bir veri olmasa da bu çocukların tedavilerinin farklı illerde devam ettiği bilinmektedir. Ampute çocukların eğitim, oyun, sağlık, kentsel yaşama katılım gibi tüm hak ve özgürlüklerine erişimleri için okullarda, barınma alanlarında, sokakta ve benzeri tüm mekanlarda gerekli düzenlemelerin, yeni bir ayrımcılık yaratmayacak şekilde planlanması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunun bir parçası olarak ampute çocukların sınıf gibi ortak mekanları yaşlılarıyla eşit bir şekilde kullanımının sağlanması, bu mekanlarda akran zorbalığının önlenmesi, barışçıl bir iklim yaratılması için arkadaşları ve yaşlılarına yönelik hazırlayıcı ve bilgilendirici süreçler geliştirilmelidir. Tüm bu düzenlemelerde ampute çocukların ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için bu çocukların katılımının sağlanması önemlidir.
- Adıyaman'da deprem sonrasında çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, çocuk evlilikleri, eğitimden uzaklaşma gibi çocuklar için risk oluşturabilecek durumlara ilişkin izleme ve tespit çalışması yapılmalı, buna göre etkili bütüncül bir politika geliştirilmelidir.
- Hem kamu idaresi hem de sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen psikososyal destek programlarının devam etmesi oldukça önemlidir. Ancak sadece konteynerkentlerde değil mahallelerde yaşayan çocuklar dahil olmak üzere her bir çocuğun bu destek programlarından yararlanması acilen sağlanmalıdır. Yürütülen psikososyal destek programlarının etki değerlendirmesi yapılması ve buna göre gerekiyorsa programlar güncellenmelidir.
- Psikososyal desteğin sadece çocuklara verilmesi çocukların iyi olma hali için yetersizdir. Bu desteğin çocukların bakımverenleri için de sağlanması, zor zamanlarda çocuklarla iletişimlerini destekleyecek danışmanlık süreçlerinin işletilmesi önemlidir. Çocuklarla yakın temas halinde bulunan tüm yetişkinlerin iyi olma halleri çocukların iyileşmesini sağlayacaktır.
- Adıyaman'da deprem sonrasında oluşan yeni risklere karşı risk analizinin etkili bir şekilde yapılması, çocukların maruz kaldığı ihlallere ilişkin sivil toplum çalışanları başta olmak üzere herkesin güvenli şekilde bildirim yapabilmesini sağlayacak mekanizmalar kurulması, bu noktada çocuk yararına kamu ve sivil toplum işbirliği için azami çaba gösterilmesi gerekmektedir. Risk analiz süreçlerinde çocukların deneyimlerine yer verilmesi de sağlanmalıdır.
- Adıyaman'da yerele özgü çocuk haklarına dayalı, bütüncül ve hak temelli bakış açısı ile bir eylem planı oluşturulmalıdır.
- Mülteci çocukların barınmadan, sağlığa, eğitime kadar tüm hak ve özgürlüklerine ilişkin bir arada yaşamı destekleyen bir politika benimsenmelidir.
- Adıyaman'da artan bakım hizmeti ihtiyacının hak temelli bakış açısıyla önleyici ve koruyucu hizmetler artırılarak iyileştirilmesi bir an önce hayata geçmesi gerekmektedir.
- Deprem sonrasında sahada çalışma yürüten kamu görevlilerinin de zorlu süreçlerden geçtiği

unutulmamalı, onların iyi olma halleri ve çocuk hakların saygılı yaklaşıma sahip olmaları konusunda, güçlendirici programlar uygulanmalıdır.

- Çocukların kriz dönemlerinde yaşanan değişimlere ve belirsizliklere karşı bilgi edinmeleri onların iyi olma hallerini olumlu etkilediği gibi karar süreçlerine katılım haklarını kullanmalarını da sağlar. Bu nedenle çocukların gerçekleşecek her yeni duruma ilişkin gelişimsel özelliklerine uygun sistematik şekilde bilgi edinmelerini sağlayacak materyallerin hem kamu idaresi hem de sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanması bir ihtiyaçtır.
- Kayıp ve arandığı bilgisi edinilen çocuklarla ilgili süreçlerin etkili ve şeffaf şekilde yürütülmesi, bu çocukların yakınlarına onların maruz kaldığı belirsizliği ortadan kaldıracak, hak temelli psikososyal süreçlerin işletilmesi gerekmektedir. Çocukların kayıp ve bulunamamasına ilişkin sorumluluğu olan kişilerin cezasız kalmaması sağlanmalıdır.
- Deprem sırasında yıkılan ve özellikle ölümlü sonuçlanan binalarla ilgili adli süreçlerin hızlıca yürütülmesi, bu yıkımlarda sorumluluğu olan kişilerin ve kurumların sorumluluk zincirine göre etkili bir soruşturma yürütülerek yargılamalarının sağlanması ve nihayetinde cezasız bırakılmaması gerekmektedir. Bu davaların sivil toplum tarafından takip edilmesi sadece Adıyaman'da değil tüm Türkiye'de ortak yas ve ortak adalet duygusunu yaratması bakımında da önemlidir.
- Deprem sonrasında Adıyaman'da çocukların önlenemez sebepler dolayısıyla yaşamını yitirmesinin önüne geçebilmek amacıyla, yaşam hakkı ihlali yaratacak risklere ilişkin önleyici bir çalışma yapılması acilen gerekmektedir.
- Sivil toplum örgütleri, sendikalar ve meslek odalarının, çocukların yaşadığı ihlallerle ilgili değerlendirme ve müdahale planlaması yapmak için sağlıklı bilgilere erişebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çocuklarla ilgili hak temelli veri oluşturulmalı ve bu veriler ilgili kurumlarla paylaşılmalıdır.
- Adıyaman'da depremde yaşamını kaybeden çocuklara ilişkin, birlikte yas tutma sürecini destekleyecek ortak hafıza çalışmalarının, başta yaşamını kaybeden çocukların yakınları ve arkadaşları olmak üzere Adıyaman'daki çocuklarla birlikte kurgulanması önemlidir.

FİSA ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ

Adres

Bestekar Sokak
39/7 Çankaya / ANKARA

Web & Email cocukhaklarimerkezi.org.tr

chm@fisa.org.tr

